

HAFIZ IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ – PRILOG ŽIVOTOPISU

Edin Šaković, prof.

Sažetak: Rad je napisan u povodu 35 godina od smrti Hafiza Ibrahim ef. Mehinagića, istaknutog alima, intelektualca, društveno-političkog i kulturnog djelatnika. Na osnovu dosad publiciranih priloga i neobjavljene arhivske građe, osvijetljeni su neki od ključnih momenata Mehinagićevog života i rada, u namjeri da se ukaže na njegov značaj i doprinos vjerskom, društvenom i kulturno-prosvjetnom životu Bošnjaka, kako Gračanice i okoline, tako i Bosne i Hercegovine u cjelini.

Ključne riječi: Hafiz Ibrahim efendija Mehinagić, Gračanica, Islamska zajednica, Sresko vakufsko-mearifsko povjerenstvo, vakufi, islamsko školstvo, Vakufsko-mearifski sabor, Vrhovni šeriatski sud.

Ove godine se navršava tridesetpeti obljetnica smrti hafiza Ibrahim ef. Mehinagića, šeriatskog sudije i vjerskog službenika, istaknutog kulturnog i društvenog djelatnika, alima i intelektualca. O hafizu Ibrahim ef. Mehinagiću do danas je u više navrata pisano. Čuveni kulturni historičar i biograf hfz Mahmud ef. Traljić (1918.–2008.) objavio je 1978. godine opširan nekrolog Mehinagiću u *Glasniku Vrhovnog islamskog starješinstva* (XLI/1, 1978, 70–74), a u nešto kraćoj formi i u *Analima Gazi Husrev-begove biblioteke* (VII–VIII/1982).¹ U povodu stogodišnjice njegovog rođenja, u teškim uvjetima rata i agresije, u Bijeloj je džamiji u Gračanici

¹ Prilog iz *Glasnika* je ponovo objavljen i u Traljićevoj knjizi *Istaknuti Bošnjaci* (Sarajevo: El-Kalem, 1998., 183–191) i u ovom se radu citira prema tom drugome izdanju.

održano prigodno predavanje, u kojem je prof. Tajib Nurikić predstavio Gračanlijama najvažnije biografske podatke o Mehinagiću. Pisana verzija tog predavanja je objavljena u lokalnom listu *Biljeg vremena* (II/13, maj 1994., 17). U *Gračaničkom glasniku*, pak, u 19. broju (2005., 75–83), Kemal Bašić je objavio rad o Mehinagićevim pisanim djelima, originalnim i prijevodima – kako objavljenim, tako i onim iz pisane zaostavštine – a u uvodnom dijelu naveo je i nekoliko osnovnih biografskih podataka o Mehinagiću.² Spomenimo još da je Mehinagić zastupljen (istina, u dosta kratkoj natuknici) i u značajnom leksikografskom djelu *Tko je tko u NDH*, objavljenom u Zagrebu 1997. godine (u kojem su donešene biografije javnih osoba iz svih sfera života u vrijeme NDH).³

Konzultirajući navedene priloge, ali i brojne dosad nepoznate arhivske izvore – prije svega građu Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva Gračanica (u Medžlisu Islamske zajednice u Gračanici), kao i porodičnu zaostavštinu,⁴ u prilici smo ponuditi neke nove podatke i predstaviti jednu zaočnu sliku o Mehinagićevu životu, radu i povijesnoj ulozi.

2 Spomenimo i da je na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, 19. VI. 2003. odbranjen diplomski rad *Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić – život i djelo*, kandidatkinje Almasse Husanović, pod mentorstvom prof. dr. Ismeta Bušatlića. Nismo, međutim, bili u prilici pogledati ovaj rad.

3 “MEHINAGIĆ, Ibrahim Hafiz, šerijatski sudac (Prnjavor, 11. III. 1894.–?). Završio Šerijatsku školu u Sarajevu i medresu u Istanbulu. Pisac je više znanstvenih i stručnih članaka s područja šerijatskog prava. U kolovozu 1942. imenovan je vrhovnim šerijatskim sucem Vrhovnog šerijatskog suda u Sarajevu. Predsjednik je šerijatskih sudaca u NDH. (M. P.)”, *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941.–1945.*, Zagreb: Minerva, 1997., 264. Autor natuknice je Milan Pojić, arhivist Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu.

4 Najveći dio Ibrahim efendijine biblioteke, te veću količinu dokumenata, fotografija i rukopisne zaostavštine sačuvao je njegov sin, rahmetli prof. Halid Mehinagić, te ju poklonio prof. Tajibu Nurikiću, u čijem se posjedu ona i danas nalazi. Ovom prilikom bih iskazao najiskreniju zahvalnost profesoru Nurikiću na ustupljenom materijalu, kao i brojnim drugim pruženim podacima.

1. PORODICA, DJETINJSTVO, ŠKOLOVANJE

1.1. Porodica i djetinjstvo

Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić potječe iz ugledne porodice, porijeklom iz Lišnje kod Prnjavora, jedne omanje, ali stare bosanske kasabe. Sin je Arif Hikmet ef. Mehinagića, šerijatskog sudije, i Fatime r. Hrnjić. Arif Hikmet ef. je bio bio šerijatski sudija i, kao što je to u ono doba bio običaj, više puta je mijenjao mjesto službovanja: Kladanj, Prnjavor, Gračanica, Čajniče, pa ponovo Gračanica. Tokom njegova službovanja u Prnjavoru, 11. marta 1894. godine, rođen mu je mlađi sin Ibrahim. Ubrzo poslije toga, Mehmed Arif ef. je dobio premještaj u Gračanicu, gdje će, s petogodišnjim prekidom (1900.–1905.), službovati do kraja života. Na taj način, Gračanica je bila grad u kojem je Ibrahim proveo veći dio svog djetinjstva i rane mladosti, a po završetku školovanja – gotovo čitav svoj radni i životni vijek.

Nije poznato gdje je Arif Hikmet ef. stanovao tokom prvog perioda svog službovanja u Gračanici, ali se zna da je 1905. godine kupio kuću umrlog Alage Širbegovića, podno mahale Čiriš, između vodenice Kapetanuše i željezničke stanice. Sam Arif Hikmet efendija je, prema zapisima njegovog sina Ibrahima, kao i onoga što se da naslutiti iz sačuvanih dokumenata i fotografija, ulazio u krug prosvijećenih i naprednih bošnjačkih vjerskih intelektualaca, koji su podjednako pripadali i domaćoj tradicionalnoj ulemi i modernom austrougarskom činovništvu. Pored službe na Kotarskom šerijatskom sudu, on je dugo godina bio i predsjednik Kotarskog vakufskog povjerenstva u Gračanicu, na čelu kojeg je realizirao čitav niz korisnih ideja i projekata, poput proširivanja smještajnih kapaciteta Osman-kapetanove medrese, izgradnjom kata na vakufskoj zgradi koja se nalazila ispred medrese, uz čaršijsku ulicu.

Ostalo je upamćeno da je Arif Hikmet ef. sa sobom u Gračanicu donio šahovsku

garnituru, te da je ubrzo među Gračanlijama šah postao veoma popularna igra, u kojoj su se – kao vrsni šahisti – iskazali i neki vjerski službenici, poput hfz. Bećir ef. Like, dugogodišnjeg imama Ahmed-pašine džamije, zatim hfz. Rešida Sarajlića, Mula Đulejmana Fazlića itd. Uz to, Arif Hikmet ef. je 1907. godine nabavio i gramofon sa većim brojem ploča turske muzike, što je u ono doba također bila nova i neobična stvar. Na drugoj strani, bio je i kolekcionar starih islamskih rukopisnih djela, koja je nabavljao i kupovao na raznim stranama.⁵

1.2. Školovanje

Imajući u vidu u kakvoj je porodici rođen i odgajan, Ibrahim Mehinagić je osnovno opće i vjersko obrazovanje, svakako, stekao u roditeljskoj kući, dok je formalnu naobrazbu započeo u mektebi-ibtidaiji (reformiranom mektebu) u Čajniču, za vrijeme očeva službovanja u tom gradu. Mualim mu je bio Mehmed Fevzi ef. Šabić.⁶ Narodnu osnovnu školu je završio u Gračanici, 1906. godine, a potom je učio u Osman-kapetanovoj medresi, pred muderisom Mehmed Teufik ef. Okićem, istaknutim alimom i sposobnim predavačem. U vrijeme ovog muderisa, koji je uveo mnoge novine i reforme u način izvođenja nastave, Osman-kapetanova medresa je bila na glasu širom Bosne u Hercegovine, a učenici su u nju pristizali i iz mnogih udaljenih gradova i krajeva.⁷ Pred muderisom Okićem Mehinagić je započeo i spremanje hifza, a položio ga je 1911. godine, pred hafizom Mustafa ef. Šiljićem, novim muderisom, koji je preuzeo upravu nad Osman-kapetanovom medresom godinu dana ranije, nakon što je Mehmed Teufik ef. Okić, kao novoizabrani član Ulema

5 *Islamska kulturna baština Gračanice i okoline (prema izvještaju Odbora Islamske vjerske zajednice, odnosno kadije Mehinagića iz 1967. godine)*. Priredio: Rusmir Djedović. Gračanički glasnik, XIII, 25, 2008., 84.

6 Kemal BAŠIĆ, *Pisana riječ Ibrahim ef. Mehinagića iz Gračanice*, Gračanički glasnik, X, 19, 2005., 75.

7 *Islamska kulturna baština...*, 81-82; Edin ŠAKOVIĆ, *Osman-kapetanova medresa u Gračanici u periodu između dva svjetska rata*. Gračanički glasnik, XI, 21, 2006., 58-70.

medžlisa, odselio u Sarajevo. I Okić i Šiljić su bili cijenjeni kurra-hafizi (poznavaatelji najmanje sedam priznatih kiraeta/vedžhova, odnosno varijanti učenja Kur'ana).

Završivši naukovanje u Osman-kapetanovoj medresi, Mehinagić se uputio na studije u Istanbul. Učio je na medresi Sultan Fatih Mehmedove džamije, pred profesorom Kutahijali Abdullah Rušdi efendijom. Mnogi su studenti u ono doba, pored redovnih studija, i privatno prisustvovali predavanjima na drugim visokim školama, pa je tako i Mehinagić, prema nekim podacima, pohađao predavanja iz svjetovnih predmeta na Daru-l-fununu, preteči modernog Univerziteta u Istanbulu.

Iz vremena svog školovanja, sam je Mehinagić, mnogo godina kasnije, zapisao neka sjećanja, u prilogu o muftiji Ali Fehmi ef. Džabiću, o susretu s ovim velikim bošnjačkim učenjakom i društvenim djelatnikom.⁸ Ta sjećanja lijepo oslikavaju život tadašnjih studenata iz Bosne u prijestolnici Osman-ske carevine. “*U Istanbulu, blizu Sultan Fatihove džamije*”, piše u tom prilogu Mehinagić, “*naprama Karakolu-žandarskoj postaji imadaše svoju brijačnicu Bosanac hadžija Fočo. Tu dolazahu ili navraćahu đaci i studenti Bosanci, jer se u radnji uz brijanje i šišanje mogla popiti kafa i čaj, a i sa zemljacima se vidjeti i progovoriti*”. U spomenutu je brijačnicu često navraćao i muftija Džabić. “*Redovno bi sjeo*”, nastavlja Mehinagić, “*na niski obični četveronožac sa slamnatim sjedalom u ćošak do ulaznih vrata uz veliki džamluk. Po izgledu, bar meni, dosta je sličio na rahmetli reisululemu hafiz Sulejman efendiju Šarca. Najviše bi šutio i kroz džamluk promatrao Fatihovu džamiju i trg pred njom s mnogobrojnom masom svijeta, među kojima bješe ponajviše hodža i talebe u džubetima i bijelim ahmedijama. Hadžija Fočo je osjećao užitak potaknuti neko pitanje ili ubaciti neku „meselu“ Pa onda s nasladom slušati i promatrati kako studenti i taleba, čistim našim jezikom raspravljaju. Ponajče-*

8 Hafiz Ibrahim MEHINAGIĆ, *U spomen velikom merhumu Ali Fehmi-ef. Džabiću*, Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva (dalje: Glasnik VIS), god. VII, br. 1-3, Sarajevo, januar-mart 1956, 22-30.

šće se je zbog toga njegova berbernica pretvarala kao u neki debatni klub. Ali ako bi Mufti-efendijin dolazak uslijedio, tada bi se obično debata prekidala, jer se u njegovoj prisutnosti o nekim mesalama raspravljati smatralo neučtivošću. Poštovao se njegov autoritet a i znalo se, da on nerado na takvim mjestima uzima riječ u raspravama". Muftija Džabić je ipak u jednoj prilici zadivio prisutne studente, kada je mladom turskom profesoru iz medrese obližnje Sultan Fatihove džamije replicirao u vezi sa tumačenjem jednog kur'anskog ajeta. Citiravši najprije trojicu mufesira (komentatora Kur'ana), Džabić je zaključio vlastitim objašnjenjem, a kad je nakon njegovog odlaska iz radnje muderis saznao s kim je pričao – bio je iznenađen, jer je čuo za Džabića i njegovu učenost, a nije ga do tada osobno poznao. Pred svima je tada priznao svoju grešku, rekavši da će potražiti Džabića i ispričati mu se. Ono što je prisutne studente još više fasciniralo, jeste to što su, požurivši da provjere tefsire koje je muftija citirao, ustanovili da su citati bili potpuno tačni i doslovni.⁹

Mehinagić se jedne druge prilike, zajedno sa svojim kolegom sa studija, hafizom Ilijasom iz Novog Pazara, ponovo uvjerio u Džabićevu učenost, u kući jednog bošnjačkog iseljenika. "Jednog ljetnog dana hafiz Il'jaz mi reče: – Hajdemo u šetnju do Karađumruka. Mehmed efendija Forta je otišao u Bogaz na ljetovanje, a kod mene je ostavio ključ od kuće, pa trebam da mu radnu sobu pometem i prozračim. Ima lijepa duhana a možemo i čaj ispeći. – Odosmo, te ja i kolega sobu pometosmo i prozračismo. Ponijeli smo i čitabe da se za sutrašnje predavanje pripremimo, jer u Istanbulu tada bijaše uobičajeno da se i nastavnici a i đaci i studenti unaprijed za sutrašnje lekcije pripremaju. I baš kada smo zapalili cigare lijepog rumelijskog duhana i htjeli mašinu da upalimo i da čaj ispečemo, zvonce na vratima zazvoni. Kolega bržebole skoknu i iza mušebaka pogleda pred kućna vrata pa će usplahireno: – Eto Forte i Džabića! – i dok je on silazio da vrata otvori, ja zgrabih peškir i nastjerah ono malo dima od cigara. Uđoše, selam nazvaše i sjedoše na sećiju. Pristupi-

9 Isto, 26–27.

smo, poljubismo ih u ruke i ukraj sobe stadosmo, a oni nam dadoše znak da sjednemo. »Ovoga znam; a ko je ono?« zapita Mufti-efendija. Ustadoh i odgovorih: – Ja sam hafiz Ibrahim Mehinagić iz Gračanice. – »A čiji si?«, preupita Mufti efendija. – Otac mi je Arif Hikmet efendija, kadija. – »Poznajem ga, dobar je to čovjek« reče on".

Džabić ih je potom upitao kod koga uče i dokle su stigli sa predavanjima iz arapskog jezika i koji udžbenik koriste. Kada su mu odgovorili da se služe "Kjafijom", klasičnim udžbenikom arapske sintakse, upitao ih je da li koriste komentar navedenog djela od pisca Mula Džamije, citiravši potom ono što u tom komentaru stoji o lekciji do koje su Mehinagić i njegov kolega bili stigli, objasnivši im to usput i sa svoje strane. Završio je pohvalom njihovom učenju i savjetom da cijene vrijeme i ne trate ga uzalud. "Popivši po par čašica čaja", nastavlja Mehinagić, "ustali su i otišli, i mi ih ispratismo. Ja i kolega se povratismo i čaj dopismo i po par cigara ispušismo veseli da se je taj slučaj po nas tako lijepo i sretno završio. Samo smo se čudili kako Mufti-efendija o našem dersu iz Mulla Džamije ibaru napamet uči. To bješe 1914. godine, nekoliko mjeseci pred prvi svjetski rat".¹⁰

Ljeto 1914. godine Mehinagić je dočekao u roditeljskoj kući u Gračanici. Njegov otac Arif Hikmet efendija je već bio preselio na Ahiret, u aprilu 1914. godine. Sarajevski atentat, a potom i izbijanje Prvog svjetskog rata, primorali su ga da prekine školovanje u Istanbulu, kamo se više nije mogao vratiti. Umjesto toga, upisao se na Šerijatsku sudačku školu (Mektebi-Nuvvab) u Sarajevu, visokoškolsku ustanovu u kojoj se obrazovao kadar šerijatskih sudija u Bosni i Hercegovini i u kojoj su se, pored islamskih predmeta i različitih aspekata šerijatskog prava, izučavali i brojni svjetovni predmeti.¹¹

10 Isto, 27–28.

11 O ovoj ustanovi: Kasim HADŽIĆ, *Stogodišnjica Šerijatske sudačke škole (Mektebi Nuvvaba) u Sarajevu*, Glasnik VIS, L, 5, 1987., 649–668. Od Gračanlija, ovu su visoku školu završili još i: Hasan ef. Kadić, Ali Riza ef. Prohić, zatim Hasib i Hazim Hadžić, Muhamed Tajib Okić, hfz. Čamil Kamarić i Ahmet Šiljić – kasnije partizan-

U već citiranom prilogu o muftiji Džabiću, on se osvrnuo i na razdoblje svog studija na ovoj školi. Predajući kulturnu historiju islama, profesor i upravitelj Muhamed ef. Dizdar je mnogo pažnje poklanjao klasičnim arapskim pjesnicima i njihovim djelima. Analiza stihova jedne takve pjesme predstavljala je veliki problem za Mehinagića i šestoricu njegovih kolega. *“Iskupismo sve raspoložive rječnike i druga pomagala. Trudismo se i naprezasmo, ali je slabo išlo. Riječi su se teško nalazile; njihovi oblici i način izražavanja nijesu nam dali da se pravi smisao shvati. I koliko god su naše skromne sposobnosti iz arapskog jezika omogućavale, ulagamo ih, ali svi osjećasmo i vjerovamosmo, da se s ovom pjesmom ne može nakraj izaći”*. Tako je bilo, na nezadovoljstvo njihovog profesora, sve dok se Mehinagić nije slučajno požalio starijem kolegi Hamdi ef. Berberoviću, svršniku Nuvvaba i predavaču na Gazi Husrev-begovoj medresi, a ovaj mu je skrenuo pažnju da na istu pjesmu postoji komentar kojeg je napisao Ali Fehmi ef. Džabić, te mu je rečenu knjigu i posudio. Zahvaljujući tome, svi su uspješno savladali postavljeni im zadatak.¹²

U navedenoj epizodi, koju je Mehinagić ispričavao u želji da istakne vrijednost i veličinu Džabićeva djela, vidi se i njegova osobna ozbiljnost, marljivost i zalaganje tokom studija, a potvrđuju to i neke sačuvane bilježnice, prepisivanja predavanja i skripte. Stoga i ne čudi da je studij okončao (školske 1918./1919. godine) s odličnom ocjenom.

2. ORGANIZATOR I REFORMATOR: VODEĆA LIČNOST VJERSKOG I DRUŠVENOG ŽIVOTA U GRAČANICI

2.1. U gračaničkom Šerijatskom sudu i Džematskom medžlisu

Završivši Šerijatsku sudačku školu, hafiz Ibrahim Mehinagić je službu započeo kao

---

ski komesar, koji je upravo zbog toga i ponio nadimak Kadija.

12 I. Mehinagić, isto, 28-29.

šerijatski vježbenik (pripravnik), a nakon položenog stručnog ispita, stekao je zvanje šerijatskog sudije. Službovao je najprije na Kotarskom šerijatskom sudu u Zvorniku, odakle je 1922. godine premješten u Tuzlu. Dvije godine kasnije, po vlastitoj molbi, dobio je premještaj u Gračanicu. Tokom boravka u Zvorniku zasnovao je i brak, sa Zumrom Balvanović, (rođena 1899. godine). Godine 1922. rodilo im se i prvo dijete – sin Halid, a godinu dana poslije i sin Hajrudin. Kasnije su dobili još dvojicu sinova (Arifa, 1934. g., i Mensura, 1941. g.).¹³

U rodnom gradu, hfz. Ibrahim ef. Mehinagić je započeo svoje službovanje u Sreskom šerijatskom sudu, ali se od samih početaka aktivno uključuje kako u vjerski, tako i kulturni, društveni, a nešto kasnije i politički život. U drugoj polovici 1920-tih, Mehinagića nalazimo na čelu Džematskog medžlisa Gračanica,¹⁴ gdje se – kao obrazovan i napredan mlađi alim – zalagao za unaprjeđenje vjerskog života, te ispravljanje propusta, slabosti i loših pojava koje je uočavao. Primjera radi, u augustu 1928. godine, Mehinagić je kao džematbaša uputio Sreskom vakufskom povjerenstvu žalbu u kojoj ističe kako se “gotovo u svakoj džamiji ne održava potrebna čistoća i red”; u glavnoj, Ahmed-pašinoj džamiji prozori su neočišćeni, a paučine nisu ometene “valjda otkako je džamija proklanjana”. Upozorava se i na veoma loše stanje u Gojsaličkoj džamiji, kojoj je potrebna hitna opravka, jer joj je krov prokišnjavao, a temelj pod mihrabom istruhnuo. Mehinagić predlaže da se mutevelijama izda nalog za održavanje reda i čistoće u vjerskim objektima, te da se poduzmu koraci oko obnove Gojsaličke džamije, dodavši da

---

13 Podaci iz Domovnice za Gračanicu.

14 Prema *Štatutu za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini* iz 1909. godine, § 58 i § 59, džemat je najniža jedinica vakufsko-mearifске organizacije, formirana od najmanje 100 muslimanskih domova. Njezini organi su džematska skupština i džematski medžlis, na čelu kojeg je stajao džematbaša.

je u tu svrhu i njezin imam, H. hfz. Hasan ef. Omerbegović, obećao pokloniti svoju godišnju plaću.¹⁵

2.2. Imenovanje za vakufskog povjerenika

Poslije zavođenja Šestojanuarske diktature, 1929. godine, u novim društveno-političkim okolnostima došlo je i do krupnih promjena u Islamskoj zajednici. Tada su raspuštena brojna sreska vakufsko-mearifska povjerenstva, te uspostavljene povjereničke uprave sa savjetodavnim članovima. Gračanica nije bila izuzetak: u septembru 1929. godine, dotadašnji je predsjednik Mahmut-aga Rešidbegović, zajedno sa ostalim članovima, primoran da podnese ostavku, zbog brojnih nepravilnosti u radu i povreda zakonitosti. Pretkraj oktobra, Visoki saborski odbor je donio rješenje kojim se za povjerenika (komesara) Vakufsko-mearifskog povjerenstva u Gračanici postavlja hfz. Ibrahim ef. Mehinagić. On je potom oformio savjet od pet članova u koji su ušli: Abdurahman ef. Mulabećirović, poreski činovnik i apsolvent prava, zatim Ibrahim-aga Širbegović, trgovac, Ćamil-aga Hadžisulejmanović, posjednik i pekar, Hasan ef. Rešidbegović, općinski vagar, te Hajrija Mujačić, trgovac.¹⁶ Radilo se, uglavnom, o naprednijim ljudima, na podršku kojih je Mehinagić mogao računati. Kao povjerenik, Ibrahim ef. Mehinagić je trebalo da uredi i popravi stanje na području svog vakufsko-mearifskog povjerenstva, a među najosjetljivijim pitanjima je bilo ekonomsko poslovanje vakufa.

2.3 Rad na sređivanju vakufskih poslova

Paralelno sa komesarskom službom u Povjerenstvu, Mehinagić je primio i upravu nad sedamnaest samostalnih gradskih vakufa u

Gračanici.¹⁷ Čim je izvršio analizu njihovog poslovanja, uočio je brojne propuste i nezakonitosti u radu prethodnog mutevelije – ujedno i dotadašnjeg predsjednika Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva Mahmut-aga Rešidbegovića. O tome je svojim pretpostavljenim poslao opširan izvještaj, sa prilogom zapisnika o primopredaji mutevelijskih agendi, iz kojeg se vidjelo blagajničko stanje proračuna svih samostalnih vakufa, te stanje prihoda i rashoda centralnog proračuna. Svi izdaci su bili pravdani namirama (računima), a prihodi blokovima kojima su se naplate potvrđivale strankama. Pregledajući namire, Mehinagić jer ustanovio da je bivši mutevelija kupovao artikle u vlastitom dućanu i to po mnogo većim cijenama od uobičajenih (tada važećih), pravdajući to namirama (računima) za kupljene artikle koje je potpisivao njegov sin.

“Potrudio sam se, da za pojedine artikle ustanovim mjesnu prodajnu cijenu”, ističe Mehinagić u tom dopisu, “da bih po tome mogao ustanoviti i sumu, koja bi se imala potraživati od bivšeg mutevelije”. Tako je ustanovljeno da je iskazana zaračunata cijena kancelarijskog materijala 0,50 dinara, iako je prodajna 0,16 dinara; cigla je iskazana 0,75 dinara po komadu, a prodajna je bila 0,40; crna farba je zaračunata po 16 dinara, iako je prodajna cijena bila svega 4 dinara itd. Sve u svemu, vakuf je time bio oštećen za ukupno 500 dinara. Ovaj primjer jasno svjedoči o nebrizi i maćehinskom odnosu odgovornih ljudi kada je vakufska imovina bila u pitanju, i – nažalost, on nije bio izuzetak, nego dio jedne dosta česte pojave ne samo u Gračanici, već u kompletnoj upravnoj strukturi vakufa i Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.¹⁸

17 MIZG, SVMPPG, br. 407/1929., Izvještaj Visokom odboru Sarajevu od 30. 10. 1929.

18 Sličan odnos prema vakufskoj imovini nisu imali samo ljudi iz građanskog staleža, poput navedenog slučaja, nego čak i neki vjerski, odnosno vakufski službenici. Indikativan je primjer poznate afere Mustro banke, u koju je bio umiješan i hfz. Salim ef. Alić iz Gračanice, imam i mualim. On je bio među članovima Vakufsko-mearifskog saborskog odbora u Sarajevu koji su glasali

15 Medžlis Islamske zajednice Gračanica (dalje: MIZG), Sresko vakufsko-mearifsko povjerenstvo (dalje: SVMPPG), nesređena građa, primljeno pod br. 180/28., 10. VIII. 1928.

16 MIZG, SVMPPG, 407/1929., 30. X. 1929. (izvještaj Vakufsko-mearifskom saborskom odboru).

Preuzevši upravu nad gradskim vakufima, Mehinagić je uveo brojne novine, u želji da vakufske poslove učini efikasnijim i do kraja javnim. Sukladno okružnici vakufskih organa iz Sarajeva, izvršio je proračunsko ujedinjenje većine gradskih vakufa, izuzev nekoliko njih za koje su postojale posebne vakufname. Time je i njihovo poslovanje poboljšano. Nabavio je metalnu kasu za pohranu novca, vrijednih papira i akata, kao i pisaci stroj. Do kraja 1930. godine, izvršena je i elektrifikacija većine vakufskih objekata u čaršiji, čime je porastao njihov „rentabilitet.“¹⁹ Sredivši na taj način stanje vakufa, Mehinagić se mogao posvetiti drugim zadacima, predloživši za novog mutaveliju Ibrahima Ahmetaševića, koji je u julu 1930. postavljen na tu dužnost odlukom Glavnog Vakufsko-mearifskog povjerenstva u Sarajevu.²⁰

2.4 Rad na unaprjeđenju nastave na medresi i djelatnost na prosvjetnom planu

Oblast kojom se Mehinagić intenzivno bavio i za koju se ponajviše interesirao – bilo je školstvo i uopće prosvjećivanje muslimana Gračanice i njene okoline. Ovom prilikom, navest ćemo neke njegove ideje i prijedloge koje je iznosio, te aktivnosti koje je poduzimao kada je u pitanju reforma islamskog školstva na području gračaničkog Povjerenstva.

Posebnu pozornost Mehinagić je posve-

---

za kupovinu većinskog udjela dionica navedene banke, uprkos njezinom krajnje sumnjivom poslovanju i upozorenjima stručnih ljudi. Epilog te afere je bila propast banke i gubitak svog uloženog novca. Alić je bio i član upravnog odbora navedene banke. Zbog svega toga, protiv njega je – kao i protiv drugih učesnika afere – pokrenuta tužba, a bio je i suspendiran iz vakufske službe. O aferi Mustro banke v. Adnan JAHIĆ, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)*, Zagreb: Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Medžlis Islamske zajednice Zagreb, 2010., 238-241.

19 MIZG, SVMPG, br. 334/1930 i br. 342/31 (20. XII. 1931.).

20 MIZG, Glavno Vakufsko-mearifsko povjerenstvo u Sarajevu, br. 4.222/1930, 10. VII. 1930.

tio Osman-kapetanovoj medresi, školi koju je i sam završio i koja je nekada predstavljala jednu od najcjenjenijih medresa u Bosni i Hercegovini. U aprilu 1930., Mehinagić je uputio dopis upravitelju medrese, muderisu hfz. Mustafa ef. Šiljiću, u kojem ističe da je “*vlastitim opažanjem i brižljivim nadzorom kroz dulje vremena, a i opažanjem više vjerodostojnih lica, koja lica su mi svoja opažanja priopćili*”, ustanovio da učenici medrese na razne načine krše kućni red i “*svojim slabim vladanjem ubijaju njezin ugled*”, te kod naroda stvaraju utisak raspuštenosti, nedostatka nadzora, ali i nesposobnosti uprave medrese. Zbog svega toga, građani su ulagali prigovore Sreskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu, tražeći da se upravitelj pozove na vršenje svoje dužnosti i na striktno pridržavanje propisa.

Kao primjere kršenja kućnog reda, ali i općih islamskih načela lijepog ponašanja, Mehinagić je, između ostalog, naveo i sljedeće: softe (učenici) u svojim sobama nisu održavali propisani red i čistoću; vrijeme predviđeno za učenje često su provodili “*u razgovorima, neumjesnim i nelijepim šalama, a više puta i u galami i svađi*”; često se viđaju na ulici i na mjestima izvan medrese “*manjkavo obučeni i neuredno opremljeni, što vrlo loš utisak ostavlja na svakoga, ko zna za red i finoću*”; a neki su bili “*toliko okuraženi, pa da zapale cigaru i da tako ulicom idu, osobito u večeri pri odlasku u jaciju namaz*”. Bilo je i učenika koji su bez dozvole odlazili noću na sijela, dok drugi “*u svako doba dana pa i do kasno u večeri zalaze po dućanima prodajući hranu (zahiru) i kupujući potrebe, često puta duhan i predmete, koje ne bi smjeli kupovati, pogotovu to ne bi smjela činiti neodrasla i nedorasla djeca*”. Uprava medrese je pozvana da poduzme odgovarajuće mjere, uz prijetnju da će, u protivnom, snositi “*svu odgovornost radi daljnjih prekršaja*”, te “*moralne i materijalne posljedice radi svoga nemara i propusta*”.²¹ Istovremeno s ovom opomenom, od upravitelja medrese su zatraženi precizni podaci o broju

---

21 MIZG, SVMPG, 90/930, Uredovna opomena, 14. IV. 1930; primljeno od strane uprave medrese 16. IV. 1930. (br. 30/930).

učenika u medresi, njihova imena, prezimena i imena roditelja ili staratelja, zatim šta uče i koliko su vremena proveli u medresi, koliko ih je smješteno u svakoj pojedinoj sobi i ko im je sobni starješina (oda-sahibija), itd.²²

Krajem juna iste godine, upravitelju medrese je upućena nova opomena o kršenju kućnog reda, ali je tada iznesena i kritika na račun muderisa, da *“nije pokazao dovoljno shvaćanja ni energije, da bi zavođenjem potrebitog reda i discipline pribavio rešpektovanje naredbama povjerenstva i talimatima pretpostavljenih vlasti”*. Mehinagić dalje opširno iznosi svoja zapažanja: *“Obzirom na obuku u medresi ustanovilo se da manjka pravilan raspored naukovnih predmeta, da se predavanja održavaju isključivo po muderisu Šiljiću, koji je usljed toga preopterećen raznim dersovima: od podučavanja u čitanju i pisanju djece od 7-10 godina pa onda talimi-kurana, tedžvida, ilmi-baba, “Bergivije”, sarfa, nahva, “Halebije” i “Multeke”*.

Pri obavljenom ovogodišnjem ispitu u medresi zapaženo je, da uspjeh u nauci nije zadovoljavajući baš uslijed gore spomenutih okolnosti, a naročito zbog toga, što kod softi nejma razvijene svijesti o lijepom islamskom uzgoju i uzvišenosti islamske nauke. Ta svijest nije u njima probuđena, jer dosadašnji uzgoj i sistem nauke u ovoj medresi vodio je skroz prosječnom upoznavanju “ahlakihamide” i “adabi-hasene” i minimalnom upoznavanju šeriatsko-pravnih ustanova i zasada.

Usljed toga ovaj zavod više sliči jednoj ibtidajji ili pripremnom tečaju, ali bez naukovnog sistema, te kao takav ne odgovara zadatcima jedne „medrese“, iz koje bi trebali da se liferuju valjani i sposobni niži vjerski službenici, ili kandidati za više vjerske zavode.

Osobit uticaj na obuku u medresi čini okolnost, što se u nju primaju sitna djeca od 7-10 godina ili stariji dječaci koji nijesu pohađali niti valjana sibjan-mekteba, a kamo li osnovne škole, te je s takovim početnicima

22 MIZG, SVMPG, br. 20/930., 13. IV. 1930 (prep. i odasl. 14. IV. 1930.).

skoro nemoguće udesiti nastavu prema izdatim i važećim propisima. Uz to još upisano je bilo u godini 1929.-30. u medresu 90 softi i čitav taj broj softi smješten je bio u 13 malih soba tako, da je u nekima bilo po 8, i 9 osoba, a prosječno na svaku sobu je otpadalo po 7 lica. U takovoj tjeskobi softa su u sobama gotovili sebi hranu, noćivali, učili i uopće čitav život đački provodili”.

Mehinagić predlaže i neke konkretne mjere:

“Da se zavede potrebiti red u medresi i postavi na osnovicu pravog islamskog uzgoja, da se naukovni sistem preudesi i u sklad dovede sa propisima, izdanim od vjersko-prosvjetnih islamskih organa, da se program nastave udesi tako, da mogne što bolje i uspješnije poslužiti obuci u ovom zavodu, te da se obave potrebite predradnje i izvrše nužni popravci – potrebno je sva ova pitanja pretresti i užem krugu osoba koje su strukovnjaci za rješavanje ovakovih pitanja. U to ime nužno je sazvati nekoliko lica – ehl ljudi – u užu anketu i pretresti sva ova pitanja i stvoriti potrebite zaključke. Te zaključke onda podastrijeti Ulema-međžlisu u Sarajevu i ishoditi odobrenje da se ti zaključci do početka školske godine mognu početi u život provoditi”.²³

Dva i po mjeseca kasnije, u povodu dopisa Glavnog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Sarajevu, kojim je naređeno da nova školska godina (1930./1931.) u medresama i ibtidajjama ima početi 16. 9. 1930. godine, hfz. Ibrahim ef. Mehinagić je sazvao konferenciju o reorganizaciji nastave vjeronauke, koja je održana 13. rujna.²⁴ Na kon-

23 MIZG, SVMPG, Uredovna opomena, 27. VI. 1930.

24 Konferencija je održana u uredu Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva, a prisustvovali su joj, pored Mehinagića kao povjerenika, te savjetnika povjerenstva, Ibrahim-age Halilbegovića i Ibrahim-age Širbegovića, sljedeće osobe: Hasan ef. Kadić, šerijatski sudija, Ibrahim ef. Ustavdić, učitelj i upravitelj Državne osnovne škole, Mustafa ef. Žiško, školski nadzornik, Mustafa ef. Šiljić, muderis i upravitelj Osman-kapetanove medrese, Đulejman ef. Fazlić, imam-matičar i upravitelj ženske ibtidajje, Osman ef. Ustavdić, upravitelj muške ibtidajje, te hafiz Salim ef. Alić, imam Potočke džamije i muallim (Zapisnik sa konferencije, MIZG, SVMPG).

ferenciji je prisustvovalo više vjerskih službenika, muallima i vjeroučitelja. Glavnu riječ je vodio upravo Mehinagić, koji je predložio niz konkretnih koraka. U Osman-kapetanovoj medresi je trebalo izvršiti temeljitu reformu, kako u pogledu upisa, odnosno prijema učenika, tako i kućnog reda, te same nastave. Što se tiče muške ibtidaije (dvogodišnjeg mekteba), razdvojili bi se učenici dva razreda, te bi prvi ostao u prostorijama ibtidaije, a drugi bi razred bio izdvojen u jednu od prostorija Osman-kapetanove medrese. Prvom bi razredu i dalje predavao muallim Osman ef. Ustavdić, dok bi učenicima drugog razreda bili pridruženi i tek upisani učenici medrese; njima bi nastavu svakodnevno držao hfz. Salim ef. Alić. Mehinagić je posvetio pozornost i reorganizaciji vjeronaučne nastave na Dječачkoj osnovnoj školi, predloživši da se đaci razvrstaju u tri grupe prema svom predznanju iz islamske vjeronauke: u prvu grupu bi ulazili oni koji nisu nikako pohađali mektebi ibtidaije, u drugu grupu oni koji su djelomično pohađali ibtidaiju, a u treću oni koji su svršili ibtidaiju. Tako razvrstanim grupama dodijelili bi se posebni vjeroučitelji – prvoj grupi hfz. Salim ef. Alić, drugoj grupi Mehmed ef. Hafizkadić, a trećoj Osman ef. Ustavdić.

Većina učesnika konferencije se složila sa Mehinagićevim prijedlozima, dodavši i niz korisnih sugestija. Tako je, na primjer, Hasan ef. Kadić predložio da se prilikom upisa u medresu od kandidata zahtijeva da obave ljekarski pregled kod općinskog fizika (liječnika), te da se od nadzorništva i uprave gradskih osnovnih škola zatraži da strogo paze na redovno pohađanje vjeronaučnih sati u školama; Mustafa ef. Žiško je sa svoje strane naglasio da se mora povesti računa o tome da se nastavnici vjeronauke na školama i ibtidajama striktno pridržavaju nastavnog programa, te da se uvede čvršći nadzor nad njihovim radom itd. Bilo je, međutim, i nerazumijevanja: tako se Osman ef. Ustavdić usprotivio Mehinagiću, ističući da on kao upravitelj ibtidaije ne može dozvoliti da

se učenici drugog razreda odvajaju, niti da se spajaju “sa seoskom djecom koja bi bila upisana u Osman kapetanovoj medresi”. Bilo je, dakle, i takvih vjerskih službenika kojima je bilo preče da se gradska i seoska djeca međusobno ne miješaju nego opća dobrobit islamskog odgoja i obrazovanja. Ustavdićeva reakcija je slikovit primjer sa kakvim se sve nazadnim i krivim shvaćanjima Mehinagić morao nositi, čak i u krugu ljudi od kojih bi prirodno trebalo da očekuje podršku.

Koliko su se i u kojoj mjeri realizirali svi navedeni prijedlozi, nije nam na osnovu sačuvanih dokumenata dovoljno poznato; zna se, međutim, da je u narednih par godina, u vezi sa reformskim akcijama Ulema međžlisa na modernizaciji nastave u sreskim medresama, došlo i do temeljitih promjena u Osman-kapetanovoj medresi, u kojoj je uvedena podjela na razrede, izrađen suvremen plan i program, upisan manji broj učenika itd. Među novim nastavnim osobljem našao se i sam Mehinagić, koji je predavao hadis i povijest islama.²⁵

2.5. Društvena i javna djelatnost u Gračanici

U prethodnim dijelovima ovog biografskog priloga, na osnovu sačuvane arhivske građe osvijetljeno je nekoliko momenata koji jasno svjedoče sa kolikom se energijom i savješnošću Mehinagić, u samom početku, posvetio rješavanju gorućih problema u vjerskom životu sreza u grada Gračanice, još kao vakufski povjerenik (komesar). Nakon donošenja novog ustava Islamske zajednice, došlo je do izbora i konstituiranja novog saziva Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Gračanici, u kome je Mehinagić izabran za člana. No, u prosincu 1932. godine, imenovan je

²⁵ Većinu vjerskih predmeta iz novog nastavnog plana i dalje je držao hfz. Mustafa ef. Šiljić; pored njega i Mehinagića, na medresi je predavao i Kadri ef. Hajdarević, šerijatski sudija. Svjetovne predmete su predavali učitelji Šefik Bešlagić, Ibrahim Lika i Abdulah Dajdžić (*Islamska kulturna baština Gračanice i okoline...*, 83; up. E. Šaković, isto, 58-70).

i za predsjednika²⁶ i na tom položaju ostaje uglavnom i narednih godina.²⁷ Zahvaljujući svom požrtvovanom zalaganju i naprednim pogledima koje je iskazivao, porastao je i njegov ugled u Gračanici i okolini. Tome je doprinijela i činjenica da je, nakon zavođenja Šestojanuarske diktature, uslijedila zabrana svih političkih stranaka i društava na nacionalnoj i “plemenskoj” osnovi, tako da je Sreško vakufsko-mearifsko povjerenstvo sve do 1935. godine bilo jedino mjesto legalnog okupljanja gračaničkih Bošnjaka.

Ibrahim ef. Mehinagić je, na taj način, postao središnja ličnost ne samo vjerskog, nego i društvenog života bošnjačkog stanovništva ovoga kraja. Ali kao takav, on se svojom aktivnošću, djelatnošću i interesovanjem nije zadržavao samo u okviru vjerskih i vakufskih poslova. Još od prvih godina službovanja u Gračanici, bio je aktivan u kulturno-prosvjetnim društvima, kako u bošnjačkom “Gajretu”, tako i hrvatskom “Napretku”, kao i u Udruženju šerijatskih sudija Kraljevine Jugoslavije. Kao vakufski komesar, a potom član i predsjednik Povjerenstva, podržavao je i podupirao svaku korisnu ideju i akciju na kulturnom i prosvjetnom planu.

Između ostalih, za primjer možemo navesti slučaj Šemse-hanume Kurtagić, učiteljice ručnog rada u ženskoj ibtidaiji na Mahmutovcu, koja je samoinicijativno držala analfabetske kurseve za muslimanke, zbog čega je došla u sukob sa upraviteljem ibtidaije, Đulejman ef. Fazlićem. O njihovom sporu svjedoči više žalbi i zapisnika, u kojima su i jedno i drugo iznosili teške optužbe; naposljetku, iako Šemse-hanuma

jestе na taj način kršila propise službe, iako je protiv njezinog neovlaštenog držanja tečaja bio i sreski školski nadzornik (Mustafa Žiško), spor je izgladen bez ikakvih posljedica po nju.²⁸ Šemse-hanuma je nastavila svoj rad na opismenjavanju gračaničkih Bošnjakinja i u svojoj privatnoj kući i u okviru Kulturno-prosvjetnog društva Narodna biblioteka. Ovo je društvo, u veljači 1930. godine, uputilo Mehinagiću i službeni poziv da prisustvuje završnom ispitu polaznica analfabetskog tečaja, koji je trebalo da se održi upravo u prostorijama ibtidaije.²⁹ A kada je Narodna biblioteka u pitanju, hfz. Ibrahim Mehinagić je bio jedan od onih koji su pružali podršku ovome društvu, čak i kad je trebalo sniziti iznos zakupnine vakufskih prostorija u kojima je Biblioteka bila smještena. S time se mnogi vakufski službenici i članovi povjerenstva nisu slagali, držeći da se vakuf treba prvenstveno voditi ekonomskim interesima. No, Mehinagić je očigledno više cijenio opću kulturnu i osobito obrazovnu misiju koju je to društvo imalo.

Na taj način, on je stekao ugled i simpatije kod naprednijih građana i omladine, a u isto vrijeme – uživao je i popularnost među širokim slojevima bošnjačkog muslimanskog stanovništva u Gračanici i njezinoj okolini, što je posebno dolazilo do izražaja na masovnim vjerskim svečanostima, poput proklanjanja novosagrađenih ili obnovljenih džamija i sl. Mehinagića tako zatičemo u svojstvu predsjednika Povjerenstva ili pak građevnih odbora, na proklanjanju

26 A. Jahić, isto, 567.

27 Članovi Povjerenstva, u različitim sazivima, u tom periodu su bili sljedeći građani: Hasan ef. Kadić, H. Avdaga Prohić, Mujaga Muftić, Mustafa Žiško, H. Medaga Suman, Muhamed ef. Husić, Ibrahim-aga Širbegović, Kadri ef. Hajdarević, Đulejman ef. Fazlić, Šefik Bešlić, Galib-aga Rešidbegović, Muhamed ef. Sarajlić, Hajrija Mujačić i dr. (MIZG, SVMPG, br. 655/32, 12. VIII. 1932.; br. 946/32, 30. XI. 1932.; 189/2, 11. III. 1933.; 393/34, 17. IX. 1934.).

28 MIZG, SVMPG, Žalba Đulejman ef. Fazlića, 27. 3. 1930., primljeno pod br. 82/930; žalba Šemse Kurtagić, 4. 4. 1930., primljeno pod br. 87/930; Zapisnik o očitovanju Fazlić Đulejman ef. u predmetu br. 82/930, sastavljen 6. 4. 1930., Zapisnik o preslušanju Hafizkadić Mehmed ef. u predmetu br. 82 i 87/930, sastavljen 19. 4. 1930. i Zapisnik o preslušanju Nuhanović Nisvete i Helić Hajrije o predmetu br. 82/930, sastavljen 20. 4. 1930.

29 MIZG, Narodna biblioteka Gračanica, br. 253, 20. II 1930; u potpisu: predsjednik Mustafa Kamarić i tajnik Hajrudin Bujukalić.

Šarene džamije u Gračanici (5. 11. 1933.),³⁰ zatim svečanosti prilikom završetka radova na obnovi munare Ahmed-pašine džamije (22.–23. 11. 1934.), prilikom proklanjanja džamija u Malešićima (30. 11. 1934.),³¹ Gornjoj Orahovici (2. 9. 1938.)³² itd. Bili su to masovni narodni skupovi od velikog društvenog značaja, na kojima su se okupljale tisuće vjernika. No, bivali su tu prisutni i brojni vjerski velikodostojnici, te politički uglednici i državni funkcioneri – ne samo Bošnjaci, nego i Srbi, mahom predstavnici režimskih stranaka, koji su nastojali pridobiti simpatije muslimana. Na svim ovim skupovima Mehinagić je aktivno sudjelovao, istupajući i držeći govore pred narodom, obraćajući se visokim gostima itd.

Ilustrativno u ovom pogledu je i jedno pismo od 24. studenoga 1935. godine, koje je Sreskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu uputio učitelj Šefik Bešlagić, tadašnji član, koji je otputovao u Zagreb radi daljeg školovanja. “Napuštajući Gračanicu, u kojoj sam službovao više godina” – piše Bešlagić – “smatram za dužnost da ovom prilikom izrazim duboku zahvalnost onima koji su mi povjerali tu dužnost, kao i gg. Članovima Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Gračanici, specijalno predsjedniku Hafiz Ibrahim eff. Mehinagiću, s kojima sam sarađivao. Moja je saradnja bila možda mala, već prema mojim skromnim silama i duhovnoj snazi, ali, budite uvjereni da je uvijek bila iskrena i prožeta općom željom da time učinim dobro našoj Islamskoj zajednici. U tom zajedničkom radu stekao sam dosta lijepog iskustva i naučio kako se uspješno radi na vjerskom i prosvjetnom pridizanju muslimanskih masa, naročito od smišljenog i planskog rada g. predsjednika, što će mi, bez sumnje, u mojem daljnjem radu u tom pravcu

30 “Svečanost otvorenja Mejdani džedid džamije u Gračanici”, *Islamski svijet*, god. II, br. 62, 1933., 5.

31 MIZG, SVMP, *Svečano otvorenje obnovljene munare i sofa Budimli Ahmetpašine džamije u Gračanici i proklanjanje džamije u selu Malešićima* (izvještaj Ulema medžlisu na poziv br. 3792/34 od 20. XI. 1934.).

32 *EL-Hidaje*, god. II, br. 11-12, 1938., 180.

mного vrijediti”.³³

Treba posebno istaknuti da je hafiz Ibrahim ef. Mehinagić u tom razdoblju bio aktivan i u publicistici. Još od pokretanja “Novog behara” – popularnog bošnjačkog polumjesečnika, objavljivao je u tom listu prijevode i vlastite priloge. Tako je samo u prva tri godišta “Novog Behara” objavio sedam prijevoda radova s područja islamskih znanosti, te dva vlastita rada: *Muslimanskim roditeljima i muslimanskoj mladeži* (I/12, 1928., 177-178) i *Rad po sposobnostima* (III/9, 1930., 137-139). Zapažen je i njegov odgovor na kontroverznu brošuru dr. Muhameda Begovića *O položaju i dužnostima muslimanke prema islamskoj nauci i duhu današnjeg vremena* (izašla u Beogradu 1931. godine), koja je zbog svojih modernističkih i reformističkih gledanja, ali i odveć slobodnih i neuobičajenih tumačenja šerijatskih propisa izazvala burne reakcije i žestoku kritiku, osobito tradicionalističke uleme.³⁴ Za razliku od mnogih drugih, Mehinagić je u svom pristupu bio mnogo umjereniji, ukazavši na neke konkretne slučajeve u kojima je dr. Begović, prema njegovom mišljenju, odstupio od ispravnog interpretiranja šerijatskih propisa.³⁵

2.6. U najvišim tijelima Islamske zajednice

Izvanredne organizacijske sposobnosti i zalaganje na terenu otvorili su hfz. Ibrahim ef. Mehinagiću vrata izbora u najviša tijela Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugo-

33 Sresko vakufsko-mearifsko povjerenstvo Gračanica, nesredena grada; primljeno 11. 1. 1936. pod br. 36/36. Šefik Bešlagić je kasnije postao istaknuti kulturni historičar, stručnjak za stečke i dugogodišnji direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih vrijednosti Bosne i Hercegovine.

34 Na ovu knjigu su reagirali Ahmed Lutfi ef. Čolić, Abdulatif ef. Dizdarević, Sejfulah ef. Proho i drugi, a također i vrhovni šerijatski sudija Ali Riza ef. Prohić, rodom iz Gračanice, sa brošurom *Šta hoće naša muslimanska inteligencija?* (Sarajevo, 1931.).

35 Hafiz Ibrahim Mehinagić, *Osvrt na brošuru g. dr. Mehmeda Begovića „O položaju i dužnostima muslimanke prema islamskoj nauci i duhu današnjeg vremena“*, Sarajevo 1931.

slavije. Godine 1937., Mehinagić se kandidirao za člana Vakufsko-mearifskog sabora Bosne i Hercegovine, prethodno dobivši podršku svih džematskih medžlisa s područja Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva. Nositelj liste u Tuzlanskom izbornom okrugu bio je niko drugi do dr. Mehmed Spaho, politički vođa Bošnjaka u razdoblju prve Jugoslavije, a na listi su se još nalazila imena sljedećih uglednika: dr. Abdulaha Bukvice iz Brčkog, Mustaj-bega Ganibegovića iz Gradačca, Hasan-bega Pašića iz Bijeljine, te Ibrahim ef. Imširovića iz Tuzle.³⁶ Imširović i Mehinagić su jedini bili iz reda uleme, dok su ostali predstavljali istaknutije političke i društvene djelatnike. Bio je to jedan od primjera snažnog upliva politike u Islamsku vjersku zajednicu, nakon 1936. godine. Razumljivo, predanim i principijelnim ljudima poput Mehinagića, u takvom je ambijentu nerijetko bilo dosta teško djelovati. On je u Saboru odmah postao zapažen, aktivno učestvujući u svim ključnim raspravama.

Ovaj period Mehinagićeva životopisa tek treba istražiti, na osnovu sačuvane arhivske građe. Za sada, poslužiti ćemo se navodima hafiza Mahmuda Traljića, koji vrlo slikovito opisuje neke od istupa hfz. Ibrahima ef. Mehinagića:

“Nikad neću zaboraviti, kao i drugi koji su tada pratili rad Vakufsko-mearifskog sabora” – piše Traljić – “Mehinagićeva istupanja prilikom rušenja Kodže Kemaluddina džamije u Sarajevu radi podizanja „Vakufskog nebodera” na njenom mjestu, raspravljanja o predloženim nacrtima uređaba o mektebima, okružnim medresama i Gazi Husrev-begovoj medresi, kao i postavljanje stalnog vakufskog direktora u Vakufskoj direkciji u Sarajevu godine 1940. U prvom slučaju Mehinagić je stajao na stanovištu da nema valjane hukjmišer’ije, da se džamija može porušiti i na njenom mjestu zidati bilo kakva zgrada, a najmanje neboder, koji se vakufu ni u kom slučaju ne isplati.

36 MIZG, SVMPG, Ulema medžlis Sarajevo, 287/37, Sreskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu Gračanica, 21. V. 1937.; A. Jahić, isto, 546.

Posebno je ukazivao na historijsku vrijednost džamije kao i na to da džamija i dalje treba ostati na svome mjestu, da se zna, kakvo je Sarajevo nekada bilo i ko ga je i gdje nastanjivao.

Kad su na dnevnom redu bile uredbe o mektebima i medresama, hafiz Ibrahim-ef. išao je od člana do člana nacрта, ukazujući na valjanost i prednost pojedinih odredbi, kao i na nedostatak određenih članova, te na koji način to treba ispraviti ili dopuniti. Pri ovim raspravama pokazalo se da je Mehinagić predavao u medresi i da su mu primjedbe na pojedine propise iz iskustva, a ne samo teoretske. Kad su neki članovi Sabora primijetili da se napreduje i previše sporo, Mehinagić je povišenim tonom rekao da je ovo jedinstvena prilika, da se detaljno razgovara o našim prosvjetnim zavodima i da tu ne treba gledati koliko će se vremena u taj korisni posao utrošiti, jer se je pružila rijetka prilika da se donesu norme za duži vremenski period u pogledu naših vjerskoprosvjernih ustanova i unapređenja obuke u njima. Kasnije je hafiz Muhamed-ef. Pandža, član tadašnjeg Ulema-medžlisa i njegov vjerskoprosvjerni referent i predlagач tih uredbi pričao, da je jedini hafiz Ibrahim-ef. do kraja ušao u materiju i njegove su mu primjedbe bile dragocjene kod konačne redakcije tih uredbi.

Kod pitanja izbora stalnog direktora Vakufske direkcije, u Sarajevu 1940. godine, Mehinagić je zauzeo principijelan stav da se ni vakufski direktor, kao ni drugi službenici u Islamskoj vjerskoj zajednici, ne mogu birati ni postavljati bez konkursa, jer se time krše propisi Ustava IVZ, kao i zaključci Šireg savjeta Reisu-l-uleme iz 1939. godine. Osim toga, nepravilno je odmah u početku imenovati određenog kandidata, bez načelne rasprave i zaključaka glede ličnosti, koja treba zauzeti položaj direktora Vakufske direkcije. Ovakav stav hafiza Ibrahim-efendije podržalo je još sedam članova Vakufskog sabora, ali glasovima većine izabran je predloženi kandidat. Zbog ovoga i nekoliko drugih slučajeva, Mehinagić je, kao i Ibrahim-ef.

Imširović, šer. sudac iz Tuzle, pismeno otkazao daljnju suradnju u Vakufsko-mearifskom saboru”.

Kao čovjek koji je poštovao propise i pravila službe, hfz. Ibrahim ef. Mehinagić je neminovno došao u sukob sa tadašnjim establišmentom Islamske vjerske zajednice, koja je bila prožeta snažnim utjecajem politike i nepotizmom. Istupanje protiv rušenja džamije Kodže Kemaludinove džamije radi izgradnje tzv. Vakufskog nebodera na njezinu mjestu³⁷ predstavljalo je – bez obzira na Mehinagićeve istinske motive – ujedno i svrstavanje na stranu političkih protivnika braće Spaho (dr. Mehmeda, neprikosnovenog političkog vođe bosanskih muslimana i ministra u više saziva vlade u Beogradu i Fehima, tadašnjeg reisu-l-uleme), kao glavnih zagovornika tog projekta. Drugim riječima, bilo je to istupanje protiv vladajuće političke opcije u Bošnjaka, koja je u to doba bila i dio vladajuće koalicije u cjelokupnoj Kraljevini (JRZ). Odrasilo se to, svakako, i na dalju Mehinagićevu karijeru. Prilikom izbora članova Ulema medžlisa, sredinom maja 1938. godine, hafiz Ibrahim ef. Mehinagić je bio jedan od četvorice članova koji su ostvarili najveći broj glasova, dakle – *de facto* je bio izabran za jednog od četiri člana ovog najvišeg upravnog tijela Islamske vjerske zajednice. Međutim, njegov izbor nije potvrđen.³⁸

Kada je u pitanju izbor direktora Vakufske direkcije, u kolovozu 1940., radilo se o pokušaju imenovanja dotadašnjeg vršitelja dužnosti direktora, dr. Hazima Muftića, kao stalnog direktora, bez zakonski propisane

37 Kodže Kemaludinova džamija se nalazila u mahali Čemaluša, odnosno na mjestu gdje se od današnje ulice Maršala Tita odvaja Ferhadija (preko puta tzv. Vječne vatre). Spomenuti je devetokatni neboder, kojeg je projektirao arhitekt Reuf Kadić (tako da siluetom podsjeća na minaret džamije), bio prvi neboder u Sarajevu i jedan od prvih na području bivše Jugoslavije. Ambiciozno zamišljen projekt, po mnogo čemu futuristički, okončan je tek poslije Drugog svjetskog rata, kada je neboder od komunističkih vlasti nacionaliziran.

38 M. Trajčić isto, 186; A. Jahić, isto, 573 i 619.

procedure izbora konkursom. Protiv Muftića su već postojale brojne optužbe o nesavjesnom upravljanju vakufskom imovinom, nezakonitim isplata i drugim kršenjima propisa.³⁹ Mehinagić je, nakon što je Muftić ipak većinom glasova potvrđen kao direktor, zajedno sa kolegom i imenjekom Imširovićem podnio ostavku. Obojica su, potom, pismeno obrazložila razloge svoje ostavke, u namjeri da tu *Izjavu* (izdatu 11. oktobra 1940. u Gračanici) i objave. No, tadašnji listovi je nisu mogli ili nisu htjeli objaviti, tako da je publicirana tek godinu dana kasnije.⁴⁰

2.7 Uključivanje u politički život

O političkoj angažiranosti Ibrahim ef. Mehinagića u mlađim godinama nema sigurnih podataka. Kao šerijatski sudija, on je bio državni službenik, funkcioner u Sreskom sudu u Gračanici, pa se vjerovatno zato nije ni eksponirao u politici. U uvjetima šestojanuarskog režima, imenovan je vakufskim komesarom, što bi moglo značiti da je tadašnja vlast – koja je nastojala ostvariti utjecaj i u Islamskoj zajednici i koja je favorizirala režimu odane kadrove – imala povjerenja u njega.⁴¹ S druge strane, pak, ne treba zanemariti ni sposobnost, agilnost i profesionalizam – osobine koje je hfz. Ibrahim ef. Mehinagić već bio iskazao u prethodnom razdoblju, što ga je, svakako, preporučivalo za tu funkciju.

Nakon 1935. godine, kada lider bošnjačko-muslimanskog naroda, dr. Mehmed Spaho, iz opozicije ulazi u novu vladu i uvodi svoju Jugoslovensku muslimansku organizaciju (JMO) u novu političku snagu

39 A. Jahić, isto, 527.

40 “Izjava gg. Mehinagića i Imširovića, članova Vakufskog sabora”, *El-Hidaje*, IV/1941, 12, 301-305.

41 Ibrahimov stariji brat Rifat-aga, ugledni gračanički trgovac, posjednik i hotelijer, bio je izrazito prosrpski orijentiran i pristalica Narodne radikalne stranke, te je kao takav dosta dobro stajao u režimskim krugovima. On je, štaviše, sljedbenik srpske nacionalne ideje postao još u mladosti, pa je nakon sarajevskog atentata, 1914. godine, od strane austrougarskih vlasti i hapšen.

– Jugoslovensku radikalnu zajednicu (JRZ), došlo je do razočarenja i nezadovoljstva kod jednog dijela članstva ove stranke, što je u konačnici dovelo do stvaranja Muslimanske organizacije HSS-a, političke stranke kojoj je kasnije i sam Mehinagić pristupio. Ovu je stranku osnovao profesor Hakija Hadžić, u saradnji sa Adem-agom Mešićem – industrijalcem, poduzetnikom i veleposjednikom iz Tešnja. Formalno, ona je pripadala Hrvatskoj seljačkoj stranci dr. Vlatka Mačeka. U stvarnosti, bila je to zasebna politička organizacija sa vlastitim programom zagovaranja hrvatske nacionalne misli među Bošnjacima i programom ostvarenja bosansko-hercegovačke autonomije u sklopu očekivanog preuređenja Jugoslavije, autonomije koje su se – tvrdili su aktivisti ove stranke – dr. Spaho i JMO odrekli ulaskom u zajednicu s radikalima.⁴²

Šta je motiviralo hafiza Ibrahim ef. Mehinagića da pristupi ovoj stranci? Dvije godine nakon njezina osnivanja, na izborima za Vakufsko-mearifski sabor, Mehinagić je – vidjeli smo – bio na istoj listi kao i sam dr. Mehmed Spaho, među ljudima koji su pripadali ili bili naklonjeni JMO-u, odnosno JRZ.⁴³ No, pretkraj 1939., on pristupa Hadžićevoj političkoj opciji. Vrlo vjerovatno, bila je to posljedica dubokog razočarenja stanjem u Islamskoj vjerskoj zajednici i snažnim političkim uplivom Spahine stranke, usljed kojeg je dolazilo i do brojnih nepropisnih i nezakonitih pojava. U nacionalnom smislu, Mehinagić je bio naklonjen hrvatstvu i takav je bio i dugo godina kasnije. Ipak, 1920-tih godina, nalazimo ga u mjesnom pododboru “Gajreta” u Gračanici,⁴⁴ a poznato je da je ovo kulturno-prosvjetno društvo u tom raz-

42 Zlatko HASANBEGOVIĆ, *Iz korespondencije Adema Mešića uoči uspostave Banovine Hrvatske. Pismo Društva bosansko-hercegovačkih Hrvata u Zagrebu reis-ul-ulemi Fehimu Spahi i vrhbosanskom nadbiskupu Ivanu Šariću iz svibnja 1939.*, Časopis za suvremenu povijest, XL, 3, 2008., 972.

43 A. Jahić, isto, 546.

44 *Izvištaj o radu u poslovnoj godini 1927./28.*, Glavni odbor Gajreta, Sarajevo 1928., 18.

doblju zastupalo izrazito prosrpsku orijentaciju. Vjerovatno je i Mehinagićevo opredjeljenje ka hrvatstvu posljedica osobne intelektualne opozicije prema agresivnom promicanju, nametanju i naturanju srpske nacionalne ideje Bošnjacima, što je obilato pomagano od strane režima. Mnogi su mlađi bošnjački intelektualci u to doba prilazili ili iskazivali simpatije ka hrvatstvu.

U međuvremenu, prohrvatski orijentiranoj bošnjačkoj političkoj opoziciji, oličenoj u Muslimanskoj organizaciji HSS-a, postupno su se priklonili mnogi ugledni građani Gračanice, inače dotadašnjeg bastiona Spahine JMO. Živa politička aktivnost profesora Hadžića, krajem 1939. godine, kada je obišao mnoga mjesta u Bosni i Hercegovini (uključujući i Gračanicu), dovela je do formiranja brojnih sreskih i mjesnih ograna Muslimanske organizacije. Ogranak te stranke u Gračanici oformljen je početkom mjeseca ožujka 1940. godine. Za prvog predsjednika je izabran Hifzaga Hifzefendić, gradonačelnik Gračanice, za potpredsjednika hfz. Ibrahim ef. Mehinagić, za tajnika Ibrahimaga Širbegović, trgovac, dok se blagajničke dužnosti primio Salih-aga Halilbegović, posjednik. Ostali članovi odbora su bili: Muhamed Hadžibegić, zemljoradnik, Izet-aga Helić, trgovac, Hadži Osman Husanović, posjednik, Husein Junuzović, trgovac, Adem Osmanbegović, advokat, Mehmed Priganica, ugostitelj i Adem Salihbašić, težak.⁴⁵ Ovu su političku opciju podržavali i brojni mlađi intelektualci, uključujući i neke lijevo orijentirane, poput Ahmeta Šiljića.

Tokom 1940. godine, na lokalnoj političkoj sceni je dolazilo do žestokih sukoba i bespoštedne političke borbe između Muslimanske organizacije, na čelu sa Hifziefendićem i Mehinagićem, te predstavnika JMO, odnosno JRZ, koju je predvodio narodni poslanik dr. Hamid Hadžiefendić. Najviše napada je pretrpio upravo Mehinagić, jer su njegovu poziciju čelnog čovjeka Sreskog

45 *Jugoslavenski list*, br. 62, od 11. 3. 1940., 4.

vakufsko-mearifskog povjerenstva u protivničkom taboru doživljavali kao osobito opasnu. Bilo je brojnih pokušaja da se Mehinagić diskreditira kod viših tijela Islamske vjerske zajednice u Sarajevu, da se Povjerenstvo u Gračanici raspusti i ponovo uvede komesarijat, a žestoka polemika se vodila i u tisku, posebno na stranicama sarajevskog *Jugoslovenskog lista*.⁴⁶

Još prije formiranja Muslimanske organizacije u Gračanici, sklopljen je sporazum Cvetković-Maček, u kojem su potpuno zaobiđeni zahtjevi bošnjačkih političkih predstavnika. Predsjednik HSS-a i vođa Hrvata, dr. Vlatko Maček, u pregovorima je sa Dragišom Cvetkovićem ignorirao Muslimansku organizaciju HSS-a. Podjela Bosne i Hercegovine, formiranjem Hrvatske banovine, bila je u suprotnosti sa općim težnjama Bošnjaka i temeljnim načelima kako JMO, tako i Hadžićeve MO HSS. *“Sukobljeni s glavnom strujom muslimanske politike, okupljene oko muslimanskog dijela JRZ-a i napušteni od vodstva HSS-a”,* ističe Zlatko Hasanbegović, *“Ademaga Mešić i Hakija Hadžić, iako do kraja odani Vladku Mačeku, uoči Drugoga svjetskog rata jedini oslonac pronalaze u hrvatskim nacionalistima, povezanim s ustaškom organizacijom u egzilu, i s njima bliskim krugovima hrvatske inteligencije, koji napadaju držanje HSS-a prema bosansko-hercegovačkim muslimanima i javno podupiru temeljni autonomistički zahtjev svih struja muslimanske politike u Kraljevini Jugoslaviji usmjeren prema onemogućavanju konačne podjele Bosne i Hercegovine”*.⁴⁷ Sve to je imalo duboke posljedice na prilike u vremenu koje je nastupalo.

46 “Oko komesarijata u Vakufskom povjerenstvu u Gračanici”, *Jugoslavenski list*, br. 23/121, 21. VII. 1940., 2-4. Opširnije o djelatnosti MO HSS u Gračanici pogl. u: Omer HAMZIC, *Pravno-politički i društveno-ekonomski položaj gračaničkog sreza u okviru Tuzlanske oblasti i Vrbanske banovine u periodu od 1918. do 1941. godine*, rukopis doktorske disertacije, Univerzitet u Zenici, Pravni fakultet, 2006., 126-128.

47 Z. Hasanbegović, isto.

3 DRUGI SVJETSKI RAT: U TRAŽENJU IZLAZA ZA SVOJ NAROD

3.1. Povjerenik za kotarsku oblast

Gračanica

Vojnopolitičkim slomom i kapitulacijom prve Jugoslavije, te osnutkom Nezavisne države Hrvatske (NDH) pod okriljem sila Osovine, Bošnjaci su se našli u okviru nove državno-pravne organizacije, koja kao ni prethodna Kraljevina, nije bila rezultat njihove volje, nego naprosto datost povijesnih okolnosti.⁴⁸ NDH je 1941. od većine Bošnjaka prihvaćena kao neželjen, ali realan državni okvir, u kojemu je trebalo organizirati život i nastaviti tamo gdje se stalo prije propasti Kraljevine. U tom smislu treba sagledati i biografije ljudi koji su živjeli i djelovali u tom razdoblju.

Djelovanje hafiza Ibrahim ef. Mehinađića tijekom Drugoga svjetskog rata i razdoblja postojanja NDH do danas nije dovoljno proučeno. No, pokušat ćemo osvijetliti i ukratko prikazati neke glavne momente, na osnovu dostupnih izvora i podataka, svjesni da će nova istraživanja ponuditi možda i nove, drugačije zaključke.

U prvim danima uspostave NDH, u koju je uključen cjelokupan teritorij Bosne i Hercegovine, pripadnici ustaškog pokreta su se, u cilju pridobijanja Bošnjaka i što brže izgradnje institucija nove države na prostoru Bosne i Hercegovine, oslonili na ljude koji su u predratnom vremenu istupali kao sljedbe-

48 Nažalost, povijesni fenomen ove državne tvorevine, kao i razdoblje njezina trajanja, do današnjih su dana mahom promatrani kroz prizmu ideologije, što je distorziralo realnu sliku. Realan i uravnotežen pogled na NDH daje Hrvoje Matković, u svojoj knjizi *Povijest Nezavisne države Hrvatske* (Drugo, prošireno izdanje – Zagreb: P.I.P. Pavičić, 2002.). Treba ovdje napomenuti da se nametnuti ideološki klišej o “okupatoru”, “domaćim izdajnicima” i “pokretu otpora”, odnosno “oslobodionicima” – nastao kao rezultat propagande Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) u cilju stjecanja priznanja legitimiteta njegove borbe – jednostavno ne može primjenjivati na složenu vojnopolitičku realnost u Jugoslaviji i, posebno, u Bosni i Hercegovini.

nici i zagovornici hrvatske nacionalne ideje. Među takvima je bio i prof. Hakija Hadžić.

U svojstvu šefa Povjereništva vlade NDH u Sarajevu, Hadžić je iskoristio mrežu predratnih aktivista Muslimanske organizacije HSS-a i sam imenovao više povjerenika po pojedinim srezovima (kotarima), koji su imali izgraditi kotarsku vlast. Tada je Hadžić, prema navodima iz literature, uputio poziv i lokalnim aktivistima MO HSS u Gračanicu, te su hfz. Ibrahim ef. Mehinagić i Hifzaga Hifziefendić otišli u Sarajevo, sastali se s Hadžićem i vratili se u Gračanicu sa dekretom kojim je za kotarskog predstojnika imenovan Adem Osmanbegović.⁴⁹ Što se ostalih funkcija u kotarskoj upravi tiče, mahom su bile popunjene domaćim ljudima koji su i prije rata radili na sličnim poslovima. Uspostavljanjem redovnih organa vlasti, završila se i Mehinagićeva povjerenička dužnost.

3.2. Da li je Mehinagić zaslužan za spašavanje Gračanlija romskog porijekla?

Vežano za ovo razdoblje, treba spomenuti da je u narodu ostala priča da je kadija Mehinagić svojom intervencijom kod njemačke komande spasio od deportacije u logore stanovništvo romskog porijekla iz gračaničke mahale Javor, objasnivši Nijemcima da oni predstavljaju sastavni dio muslimanske zajednice u Gračanicu. Potvrdu ovih navoda bi trebalo potražiti u dostupnoj arhivskoj građi i kod još živih svjedoka. Za sada – ukoliko je spomenuto kazivanje tačno, možemo zaključiti da se to moglo desiti upravo u vrijeme njegovog povjereništva u Gračanicu,

49 Esad Tihčić – Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, Gračanica: Komisija za istoriju Opštinskog komiteta SK BiH i Opštinski odbor SUBNOR-a, 1988., 122. Iako autori za ovaj podatak na ovom mjestu ne navode izvore, zna se da je naveden na osnovu Izjave Adema Osmanbegovića, koju je dao autorima 16. 2. 1987. godine. Opširnije podatke iz životopisa Adema Osmanbegovića, pogl. u: OMER Hamzić, *Likovi zavičaja: Adem Osmanbegović – od kotarskog predstojnika do komandanta partizanskog bataljona*, Gračanički glasnik XIV, 29, 152-156.

kada se osjećalo jače vojno prisustvo Nijemaca. Kasnije, nakon definitivnog formiranja političkih i vojnih struktura u NDH, njemačke vojne snage na terenu prestaju biti okupaciona sila i postaju “savezničke jedinice”, dok inicijativu u borbi protiv politički i rasno nepoćudnih osoba preuzimaju ustaške službe. No, kada su u pitanju muslimani romskog porijekla u Bosni i Hercegovini, jedna je značajna akcija već bila poduzeta, a u nju je – barem posredno – bio uključen i sam Mehinagić.

Naime, na zasjedanju anketnog odbora za izradu zakona islamske vjersko-prosvjetne autonomije – u radu kojeg je učestvovao i Mehinagić (o tome nešto kasnije) – pokrenuto je i pitanje muslimana Roma, odnosno njihove “rasne pripadnosti”, tim prije što su sa terena stizale vijesti o sustavnoj diskriminaciji i represivnim mjerama koje je ustaški režim prema njima poduzimao. Spomenuti je odbor, stoga, zadužio posebnu radnu grupu, koju su činili dr. Šaćir Sikirić, rektor Više islamsko-teološke škole, zatim akademik Hamdija Kreševljaković, prof. Derviš M. Korkut, kustos Zemaljskog muzeja, i H. Mehmed ef. Handžić, upravitelj Gazi Husrev-begove biblioteke – da ispita ovo pitanje. Pozvavši se na antropološku studiju dr. Leopolda Glückla iz 1897.⁵⁰, u kojoj je ovaj potencirano *indogermansko* (= indoeuropsko) porijeklo Roma, radna je grupa ustvrdila da Romi u Bosni i Hercegovini, bilo “bijeli” (arlijci – domicilni), bilo “crni” (čergaši – nomadi) imaju *arijevsko porijeklo*, pa s obzirom na to ne potpadaju pod udar ustaških “rasnih zakona” niti ih se smjelo i na koji način diskriminirati. Izvješće radne grupe – uz Glückovu knjigu kao prilog – upućeno je posredstvom Hadžićevog Povjereništva vlade NDH u Sarajevu Ministarstvu unutar-

50 Studija pod naslovom *Zur physischen Anthropologie der Zigeuner in Bosnien und der Herzegovina* objavljena je u Beču, kao poseban otisak iz naučne publikacije *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina* (vol. V).

njih poslova u Zagrebu 30. jula 1945.⁵¹

Inače, hzf. Ibrahim ef. Mehinagić se i u prijeratnom periodu aktivno zalagao za što veću društvenu i kulturnu integraciju građaničkih muslimana romskog porijekla – u raznim odborima i skupštinama iz tog vremena nalazimo i uglednije stanovnike Javora, a zapažen je bio i Mehinagićev pokušaj da se izgradi mesdžid u toj mahali, čime bi se unaprijedio vjerski život njezinih stanovnika. To, na žalost, nije do kraja realizirano.

3.2. Učešće u izradi nacrtu novog ustava Islamske vjerske zajednice

U novim državno-pravnim okvirima i društveno-političkim okolnostima, došlo je i do ideje o donošenju novih zakonskih rješenja o funkcioniranju Islamske vjerske zajednice, u prvom redu novog ustava. Ta ideja je potekla od organizacije ilmije “El-Hidaje”, glavnog kritičara dotadašnjeg ustava iz 1936. godine, koji je omogućavao upliv politike u tijela Islamske zajednice. Ova se organizacija zalagala za novi ustav, kojim bi bio vraćen njezin raniji autonoman položaj, narušen od prethodnog režima.⁵² To je sa svoje strane iskoristio Hakija Hadžić, koji je – vjerovatno u želji da time učvrsti svoj politički ugled – potkraj maja 1941. inicirao formiranje anketnog odbora za izradu zakonske osnove vjersko-prosvjetne autonomije. U to radno tijelo su ušli neki od najvećih bošnjačkih alima i stručnjaka: Mehmed Ali ef. Čerimović, član Ulema medžlisa (kao predsjednik), H. Mehmed ef. Handžić, Hazim ef. Muftić, vakufski direktor, dr. Šaćir Sikirić, rektor Više islamske šerijatske škole, Derviš Korkut, bivši travnički muftija (u to vrijeme kustos Zemaljskog muzeja), Mustafa ef.

Varešanović, predsjednik Društva džemat-skih imama, dr. Kasim Turković, ekspert za šerijatsko pravo, prof. Muhamed Kantardžić, tajnik Ulema medžlisa, a među njima – kako već spomenusmo a među njima – kako već spomenusmo – i hzf. Ibrahim ef. Mehinagić, u to vrijeme predsjednik Društva šerijatskih sudaca i član Glavnog odbora El-Hidaje.⁵³

Do kraja jula 1941. navedeni je Odbor okončao rad, te je 7. augusta 1941. jedno šire izaslanstvo posjetilo poglavnika dr. Antu Pavelića, upoznao ga sa svojim zahtjevima i predalo nacrt novog ustava. Izaslanstvo su činili: Adem-aga Mešić, prof. Hakija Hadžić (povjerenik za Bosnu i Hercegovinu), H. Mehmed ef. Handžić, predsjednik „El Hidaje“, hzf. Muhamed Pandža, član Ulema-medžlisa, Šakir ef. Mesihović, bivši član Ulema-medžlisa, Kasim ef. Dobrača, član Glavnog odbora El-Hidaje, Ramiz ef. Jusufović, tajnik Imamsko-mualimskog društva, Ahmed ef. Karabeg, muderis, Hasan ef. Odžečkić, član Glavnog odbora Društva šerijatskih sudaca, Mustafa ef. Varešanović, predstavnik Društva džemat-skih imama, dr. Atif Hadžikadić, gradonačelnik Sarajeva, dr. Kasim Turković, predstojnik administrativno-pravnog odjela Gradskog poglavarstva u Sarajevu, prof. Muhamed Kantardžić, bivši tajnik Ulema medžlisa, te hzf. Ibrahim ef. Mehinagić kao član odbora Društva šerijatskih sudaca.⁵⁴ Poglavnik je tada izjavio da se država neće miješati u autonomne poslove

53 Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941.-1945.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Školska knjiga, 2009., 306. – autorica među članovima Izaslanstva ne spominje Mehinagića, iako je njegovo ime navedeno u izvješćima, a nalazi se i na zajedničkoj fotografiji nastaloj tom prigodom. Šaćir FILANDRA (*Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sarajevo: Sejtarija, 1998., 162) nabrāja cjelokupan sastav izaslanstva, spominjući i Mehinagića, ali ne navodi funkcije njegovih članova.

54 “Predstavnici Hrvata muslimana kod Poglavnika”, *Novi Behar*, XIV, 4, Sarajevo 1941., 97-98; pre-tisak članka je objavljen u: Adem-aga MEŠIĆ, *Moj odgovor bezimenim kleveticima i drugi tekstovi* (priredio Amir Brka=, Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 1998., 184 -187.,

51 Dopis Povjereništva je citiran u: Vladimir Dedijer – Antun Miletić, *Genocid nad Muslimanima, 1941-1945: Zbornik dokumenata i svjedočenja*, Sarajevo: Svjetlost, 1990., 16-18.

52 Ciljevi i vizije novog ustava su izloženi u *Memorandumu Glavnog odbora El-Hidaje u pogledu vjersko-prosvjetne autonomije muslimana Nezavisne države Hrvatske*, koji je upućen ministru za bogoštovlje i nastavu, dr. Mili Budaku (v. *El-Hidaje*, IV, 9-11, 14. VII. 1941., 265-274).

Islamske zajednice, te iskoristio priliku da ponovi u to vrijeme često ponavljane poruke ustaškog režima prema Bošnjacima, o jedinstvu Bosne sa Hrvatskom, te bosansko-hercegovačkih muslimana sa hrvatskim narodom. Sam ovaj pokušaj donošenja ustava nije polučio uspjeha, zbog protivljenja reisu-luleme i drugih predstavnika Islamske zajednice, kao i različitih koncepcija u pristupu ovome pitanju.⁵⁵

3.3. Imenovanje za vrhovnog šerijatskog sudiju i odlazak u Sarajevo

U ljeto 1942. godine, h.fz. Ibrahim ef. Mehinagić je izabran za člana Vrhovnog šerijatskog suda u Sarajevu, te je privremeno napustio Gračanicu. U Sarajevu je, pored redovne službe, djelovao i u Glavnom odboru "El-Hidaje", gdje je biran i za potpredsjednika. Jedno vrijeme, vršio je dužnost i predsjednika Vrhovnog šerijatskog suda. Malo ima podataka o njegovom djelovanju u Sarajevu – u smislu političkog opredjeljenja i podrške jednoj od heterogenih skupina među Bošnjacima u to doba. Od tih skupina, najbrojniji su bili bošnjački autonomisti – zagovornici i simpatizeri ideje autonomne Bosne i Hercegovine unutar ili izvan okvira NDH (koje je u Sarajevu predvodio Uzeir-aga Hadžihasanović, trgovac, siva eminencija Spahine JMO). Bilo je i onih koji su načelno pristajali uz državno-pravni okvir NDH, a ispoljavali su se ili kao pristalice nekadašnjih prvaka MO HSS Ademage Mešića i Hakije Hadžića ili kao pristalice Džafer-bega Kulenovića, ministra u vladi NDH, predratnog kadra iz reda JMO.⁵⁶ Tu su bili i Bošnjaci naklonjeni Srbima ili NOP-u, ali oni iz razumljivih razloga nisu dolazili

do izražaja. Opravdano je pretpostaviti da je Mehinagić vjerovatno bio uz Hadžićevu i Mešićevu struju, ali prema nekim izvorima – on se u drugoj polovici 1943. godine priklonio bošnjačkim autonomistima.

Dok je boravio na službi u Sarajevu, H.fz. Ibrahim ef. Mehinagić je povremeno dolazio i u Gračanicu. Znamo da je, početkom septembra 1942. godine, prisustvovao velikom narodnom zboru i teferiču na Bukvi, kojeg su priredili pripadnici 2. domobranske dobrovoljačke (Domdo) satnije iz Sokola. Na teferič je bio pozvan i vojnik Muhamed Hadžiefendić, zapovjednik Domobranske dobrovoljačke (Domdo) pukovnije iz Tuzle, popularne "legije" – tada jedinog istinskog garanta sigurnosti i opstojnosti bošnjačkog muslimanskog stanovništva u ovim krajevima.⁵⁷ Poslije zajedničkog klanjanja podne namaza i učenja kišne dove, održana je svečana smotra satnije, a okupljenom su se narodu obratili Hadžiefendić, Mehinagić i zapovjednik satnije, Ibrahim Pjanić. Nakon smotre, održan je teferič i narodno veselje.⁵⁸

3.4. Mehinagić, Pjanić i "zeleni kadar": pitanja i kontroverze

U kasnu jesen 1943. godine, jedinice Domdo legije bile su u krizi i rasule i na gračaničkom području. Tokom ljeta, prodorom jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) na šire prostore sjeveroistočne Bosne, došlo je do jačanja pozicija NOP-a. Mnogi časnici Domdo legije su dezertirali i stupili u redove NOVJ, a slijedili su ih i obični vojnici. Poslije partizanskog zauzimanja Tuzle, 2. listopada 1943., te masovnih

55 Opširnije o ovoj temi: N. Kisić Kolanović, isto, 302-318; up. Zlatko Hasanbegović, *O pokušaju donošenja Ustava Islamske vjerske zajednice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Časopis za suvremenu povijest, XXXIII, 1, 2001., 75-90.

56 Opširnije o ovome: Enver REDŽIĆ, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo: OKO, 1998., 299-371.

57 O tome: Esad TIHIĆ, *Jedinice Domobranske dobrovoljačke pukovnije (DOMDO) na teritoriji Trebeve, Ratišta i Posavine (1942-1943)*. Gračanički glasnik, I, 2, 1996., 32-58; Omer HAMZIĆ, *Formiranje i raspored jedinica Hadžiefendića legije na području tuzlanske oblasti*, Stav – časopis za društvena pitanja, III, 6/7, Tuzla 2004., 63-77; Edin ŠAKOVIĆ, *Gračanlije u oružanim snagama NDH i njemačkim legionarskim jedinicama 1941.-1945. i njihova stradanja*, Gračanički glasnik, XV, 29, 60-63.

58 *El-Hidaje*, 1-2/1942, 38.

likvidacija i terora koji je uslijedio,⁵⁹ došlo je do velikog razočarenja i pada simpatija Bošnjaka prema NOP-u i partizanima (koje su bile evidentne nekoliko mjeseci ranije), te u brojnim selima dolazi do obnove jedinica Domdo legije. Komunisti su te formacije nazivali *zelenim kadrom*.⁶⁰

Sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije za Posavinu i Trebavu, Džemal Bijedić, u jednom je izvještaju od 1. prosinca 1943. označio Ibrahima Pjanića kao glavnog pokretača i organizatora “zelenog kadra”, dodavši i ovo: “*Njegov neprijateljski stav prema NOV naročito se ispoljio poslije dolaska nekog kadije Mehinagića iz Sarajeva. Taj kadija mu je navodno donio poruku iz Sarajeva o držanju Muslimana i Ulema-medžlisa prema NOV. Odmah su istupili sa parolom zaštite islama u redovima zelenog kadra pod vođstvom Pandže...*”⁶¹

Obavijesti koje pruža Bijedić možemo prihvatiti kao vjerodostojne i pouzdane, imajući u vidu razgranatu komunističku obavještajnu mrežu, čiji su kraci – kada je Gračanica u pitanju – posredstvom časnika naklonjenih NOP-u (poput Adema Alića)

59 U izvješću Velike župe Usora i Soli glavaru građanske uprave za velike župe Vrhbosna, Usora i Soli i Lašva-Glaž od 18. 12. 1943. (Arhiv Tuzlanskog kantona, zbirka *Radnički pokret i narodnooslobodilačka borba u sjeveroistočnoj Bosni (1920–1945)*, 2805/57) navodi se popis od 55 ubijenih, od čega 23 pripadnika različitih oružanih snaga i upravnih službenika, dok su ostatak činili civili, među njima i jedna žena. Ubijena su i dvojica Srba (koji su dotad preživjeli i ustaška i njemačka hapšenja i teror). Popis ubijenih je objavio i Adnan JAHIĆ (*Muslimanske formacije tuzlanskog kraja u Drugom svjetskom ratu*, Tuzla: DD Zmaj od Bosne – KDB Preporod, 1995, 96–97). Prema brojnim usmenim obavijestima i iskazima svjedoka, broj ubijenih za vrijeme 40-dnevne partizanske vladavine u Tuzli je znatno veći. Slične likvidacije i zločini vršeni su i u drugim mjestima – strijeljani su ne samo pojedinci, optuženi za ratne zločine, nego i svi potencijalni politički protivnici i ideološki neprijatelji, poput vjerskih službenika, činovnika, bogatijih ljudi, “kulaka”, itd.

60 E. Šaković, isto, 63–67.

61 Arhiv Tuzlanskog kantona, zbirka *Radnički pokret i narodnooslobodilačka borba u sjeveroistočnoj Bosni (1920–1945)*, 243/4. Izvještaj citiraju i E. Tihić – O Hamzić, Gračanica i okolina, 238.

dopirali i do štabova Domdo jedinica. Ukoliko su ti navodi tačni, to bi značilo da je hfz. Ibrahim ef. Mehinagić u to vrijeme već bio pristalica bošnjačke autonomističke struje, koju je činila većina bošnjačkih građanskih političkih i društvenih djelatnika, te vjerske inteligencije. Bošnjački su se autonomisti zalagali za osiguranje autonomnog položaja Bosne i Hercegovine, bilo u sastavu NDH, bilo pod izravnim protektoratom sila Osovine.⁶² Uz to, predstavnici ove političke struje su smatrali da se jedino kroz naoružavanje samostalnih bošnjačkih milicijskih formacija može osigurati najprije opstojnost bošnjačkog naroda, a potom i bolja pozicija u završnici rata, kada se bude raspravljalo o novim državnopravnim okvirima i državnom uređenju.

Hafiz Muhamed Pandža, član Ulema medžlisa, bio je jedan od njihovih najistaknutijih vođa. On je u listopadu je 1943. godine napustio Sarajevo i otišao “u šumu”, u želji da rasute i nepovezane bošnjačke milicije poveže u jedinstven *Muslimanski bosanski oslobodilački pokret*.⁶³ Tamo je izdao proglas *Braćo muslimani!*, u kome osuđuje *zločinačku ustašku neman* zbog 150.000 ubijenih i 250.000 unesrećenih muslimana, te ih poziva da zbacе “ustaške okove” i ostvare vjekovnu želju –

62 O autonomističkoj politici Bošnjaka u Drugom svjetskom ratu vidjeti: Rasim HUREM, *Pokušaj nekih građanskih muslimanskih političara da Bosnu i Hercegovinu izdvoje iz okvira NDH*, Godišnjak Društva istoričara BiH, XVI/1965, 1967., 191–221; isti, *Koncepcije nekih muslimanskih građanskih političara o položaju Bosne i Hercegovine u vremenu od sredine 1943. do kraja 1944. godine*, Prilozi, Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, IV/4, 1968., 533–548; E. Redžić, isto; Š. Filandra, isto, 157–195.

63 Pandža je prvi pokušao da muslimanski autonomni pokret vojno-politički individualizira, piše akademik E. Redžić, da ga učini vojno-političkim subjektom na ratnoj sceni u Bosni i Hercegovini, da bi ga podigao iz programski neprofiliranog i neodređenog političkog kursa zeleno-kadrovskog pokreta. Pandžu nije zadovoljavalo formalno egzistiranje autonomnog pokreta, pa je nastojao da ga akciono preobrazi u Muslimanski oslobodilački pokret koji je u njegovoj koncepciji imao da bude izraz jedinstva Islamske zajednice i domovine Bosne i Hercegovine (E. Redžić, isto, 345–346).

autonomnu Bosnu u kojoj će svi narodi bez razlike na vjeri imati jednaka prava. *Kidajmo veze sa Hrvatskom, Bosna i Hercegovina traže zasebnu upravu do svršetka rada a na budućoj će se mirovnoj konferenciji po volji naroda Bosne i Hercegovine odrediti državno-pravni položaj. Muslimani, Pravoslavni i Katolici, u zajedničkoj saradnji i ljubavi urediće zajedničkim naporima ovu svoju grudu Bosnu i Hercegovinu*, ističe se u proglasu.⁶⁴ No, objektivne okolnosti nisu dozvoljavale realizaciju Pandžine ideje, iako je on u tri sedmice obišao velik broj sela u istočnoj Bosni, sve dok 10. novembra nije pao u ruke partizanima. Ubrzo je Treći korpus NOVJ izvijestio svoj Vrhovni štab o zarobljavanju poznatog “reakcionara”, koji je čak izrazio želju da pristupi NOP-u.⁶⁵

Ukoliko su podaci o Mehinagićevom angažmanu na liniji bošnjačkih autonomista i suradnji sa Pandžom vjerodostojni – to znači da se on u značajnoj mjeri udaljio od linije koju su zagovarali Adem-aga Mešić i Hakija Hadžić, dvojica ljudi koji su do kraja ostali vjerni ideji i državnom okviru NDH. U tom slučaju, možemo ustvrditi da je Mehinagić postupio onako kao što bi i svaki drugi savjestan Bošnjak i uz to dobar musliman učinio, uvidjevši katastrofalno stanje u kome se njegov narod nalazi. Bošnjaci su se

64 Tekst proglasa je objavljen u: Dedijer – Miletić, *Genocid nad Muslimanima*, 374 i 376.

65 *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom IV, knj. 19, dokument br. 71. Hfz. Muhamed Pandža je primljen u partizanske redove i u tom svojstvu je obilazio sela, držeći propagandne govore i pozivajući muslimansko stanovništvo da stupa u redove NOP-a. Tokom operacije *Kugelblitz* (u komunističkoj historiografiji poznat kao prva faza tzv. “Šeste neprijateljske ofanzive”) zarobljen je od strane Nijemaca, koji ga izručuju vlastima NDH, a ovi ga stavljaju u zatvor na savskoj cesti u Zagrebu. Kasnije je, na zauzimanje zagrebačkih muslimana pušten u kućni pritvor, da bi naposljetku uspio pobjeći i vratiti se u Sarajevo. Ulaskom komunista u grad, međutim, odmah je uhapšen i osuđen na višegodišnju robiju. Komunisti su, između ostalog, tvrdili da se Pandža sam predao Nijemcima, te je na taj način počinio izdaju i dezerterstvo. Dostupni dokumenti, međutim, ne daju potvrdu za to, kao, uostalom, ni tretman koji je Pandža iskusio nakon zarobljavanja.

tada nalazili stisnuti između četničkog genocida i ustaške politike asimilacije, na podršku Nijemaca u svojim autonomističkim zahtjevima nisu mogli računati, a NOP je – makar deklarativno bio otvoren “za sve antifašističke i rodoljubive elemente” – bošnjačkoj vjerskoj inteligenciji bio stran i odbojan, prvenstveno zbog svog komunističkog vodstva, koje je poricalo tradicionalne vrijednosti, te suzbijalo ispoljavanje religijske pripadnosti i vjerskih osjećaja u svojim redovima. Mnogima je i tada bilo jasno da se komunisti ne bore samo da bi porazili fašizam i obnovili Jugoslaviju na pravednijim načelima – što su javno i deklarativno isticali, nego i za preuzimanje vlasti nakon rata i uspostavu svog režima po uzoru na Sovjetski savez, zemlju u kojoj su islam i muslimani doživjeli ogromna stradanja i patnje. Zbog toga je velika većina uleme bila nenaklonjena NOP-u ili u najmanju ruku suzdržana i rezervirana, a očito je i Mehinagić dijelio takav stav.

Ipak, povijesne su okolnosti pokazale da je upravo NOP bio ona vojno-politička snaga koja je jedina mogla Bošnjacima garantirati ostvarenje njihovog temeljnog nacionalnog cilja: cjelovitu Bosnu i Hercegovinu u povijesnim granicama, sa vlastitom upravom. Štaviše, odluke AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a su predviđale i više od toga: vraćanje davno izgubljene državnosti. Mnogi Bošnjaci su to prepoznali i stupali u redove NOVJ, u kojima su formirane i posebne *muslimanske brigade*. Oni su se pridruživali svojim sunarodnjacima, simpatizerima komunista ili šire platforme NOP-a, koji su se pod crvenom petokrakom borili još od prve ili druge ratne godine.⁶⁶ Međutim, cijena koju je bošnjačko

66 Među njima je, inače, bio i mladi Hajrudin Mehinagić, sin hfz. Ibrahima, borac elitne Prve proleterske brigade. Hajrudin je kao srednjoškolar u rano proljeće 1942. godine, sa skupinom svojih kolega napustio Sarajevo i otišao u Foču, gdje ih je primio osobno vrhovni komandant NOVJ, Josip Broz Tito. O tome: Omer HAMZIĆ, *Gračanije u Prvoj proleterskoj*, Gračanički glasnik, XI, 22, 2006., 79-92. Odlazak sina u partizanske redove, u vrijeme kada je još uvijek na snazi bilo njihovo savezništvo s četnicima – bio je, bez sumnje, težak uda-

društvo platilo u završnici rata i prvim godinama poraća – u vrijeme učvršćivanja totalitarnog komunističkog režima – bila je izuzetno visoka: njegove tradicionalne norme su bile potpuno razorene, a građanski sloj u potpunosti zatrt. Bošnjačka je vjerska i nekomunistička intelektualna i društvenopolitička elita skoro u potpunosti eliminirana iz javnog života. Žrtva tog razdoblja je bio i hafiz Ibrahim ef. Mehinagić.

4. U VREMENU KOMUNIZMA: OD PROGONA DO REHABILITACIJE

4.1. Hapšenje i suđenje

Poslije Drugog svjetskog rata, novi se komunistički režim nesmiljeno i brutalno obračunao sa svim ideološkim i političkim protivnicima. Pored masovnih fizičkih likvidacija u samoj završnici rata i neposrednom poraću, u kojima je stradalo više desetina hiljada ljudi,⁶⁷ u prvim su godinama socijalističke Jugoslavije organizirani bezbrojni sudski procesi na kojima se sudilo “reakciji” i “narodnim neprijateljima”. Optužbe za navodnu suradnju s “okupatorom i domaćim izdajnicima”, “neprijateljski rad”, itd. bile su zapravo samo sredstvo kojim su se nepoželjne osobe trebale odstraniti iz javnog i društvenog života, što je najčešće praćeno i konfiskacijom njihove imovine. Navedena suđenja su predstavljala tipične montirane procese po uzoru na one staljinističke iz 1930-tih godina: optuženi

---

rac za hfz. Ibrahim ef. Mehinagića. Hajrudin je kasnije bio visoki oficir Jugoslavenske narodne armije. Opširnije podatke iz životopisa Hajrudina Mehinagića, pogl. u: Omer HAMZIĆ, *Likovi zavičaja: Hajrudin Mehinagić – Gračanlija iz Prve proleterske*, Gračanički glasnik, V, 9, 2000., 21–24

67 Kratak pregled o tome: Michael Portmann, *Communist Retaliation and Persecution on Yugoslav Territory During and After WWII (1943-1950)*, Tokovi istorije, 1-2/2004, 45–74. Iako su neki drugi autori iznosili znatno veće procjene, prema Portmannovim istraživanjima, ukupan broj žrtava komunističkog režima iznosi oko 180.000 ubijenih. Masovne likvidacije bez suđenja su sproveli organi Odjeljenja za zaštitu naroda (OZN-a) i jedinice Korpusa Narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ), kao glavni instrumenti terora i represije.

su faktički bivali već unaprijed osuđeni, nisu imali istinsku mogućnost da se brane, torturom su iznuđivana priznanja, optužnice su sastavljane krajnje tendenciozno, sudilo se ili *in camera* ili sa probranom i orkestriranom publikom koja je procesu davala izgled javnoga linča itd. U početku su procesi vođeni uglavnom pred vojnim sudovima (bez obzira je li se sudilo ratnim zarobljenicima ili uhapšenim civilima), kao i tzv. sudovima narodne časti (koji djeluju do jeseni 1945., kada su njihove nadležnosti preuzeli okružni narodni sudovi).⁶⁸

Na udaru represivnog sistema komunističkog režima posebno su se našle vjerske zajednice.⁶⁹ Islamska je zajednica tada pretrpjela teške udarce – prvi val masovnih hapšenja njezinih službenika dešava se netom poslije rata, pred vojnim sudovima i sudovima narodne časti. U narednim je godinama bilo više hapšenja i suđenja, a masovne razmjere to ponovno poprima 1947. godine, u okviru tzv. Dobračinog procesa. Tu su bili i procesi *Mladim muslimanima*, 1946. i 1949. godine.

Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić je, dakle, bio samo jedan u nizu službenika Islamske zajednice i bošnjačkih društvenih i kulturnih radnika koji su nakon Drugog svjetskog rata progonjeni od režima. Isto tako, kada je Gračanica u pitanju, on je samo jedan od viđenijih ljudi koji su stradali kao žrtve komunističkih progona.⁷⁰ Uhapšen je 25. juna 1945.

---

68 Pogl. Josip JURČEVIĆ – Katica IVANDA, *Ustrojavanje sustava jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova tijekom Drugog svjetskog rata i poraća*, Društvena istraživanja, XV, 4-5, Zagreb 2006, 891-916.

69 Opširnije o tome: Katrin BOECKH, *Vjerski progoni u Jugoslaviji 1944.-1953.: staljinizam u titoizmu*, Časopis za suvremenu povijest, XXXVIII, 2, 2006, 403-431.

70 Od vjerske inteligencije, tada su u samom gradu hapšeni i zatvarani: hfz. Mehmed ef. Hafizkadić, vjetroučitelj, hfz. Muhamed Šabić, posjednik, poljoprivrednik i trgovac, hfz. Velija Šaković, trgovac-knjižar, Muhamed Seid Mašić, svršeni Gazi Husrev-begove medrese, imam i učitelj itd. Od uglednijih građana, hapšeni su: Galib-aga Rešidbegović, Ibrahim-aga Širbegović, Hifzaga Halilbegović, Adem Purač, Rasim Čerimagić, Faik ef. Hadžić, Izet-aga Helić (Nihad

godine, te izveden pred Sud narodne časti u Tuzli, koji ga je osudio na gubitak narodne časti u trajanju od deset godina, te zatvorsku kaznu s lankim prisilnim radom u trajanju od pet godina.

U obrazloženju presude (br. SNČ-14/45, 4. VII. 1945.), navedeni su i objašnjeni razlozi i opisana navodna Mehinagićeva krivica:

“Optuženi je kao prijatelj Hakije Hadžića isposlovaio kod istoga da bude postavljen u prvim danima okupacije za ustaškog povjerenika sreza gračaničkog. Tu je dužnost vršio oko 3 mjeseca i za to vrijeme učinio sve da se uspostavi ustaška vlast. Nakon ovoga odlazi u Sarajevo i kao povjerljiva ličnost dobija položaj Vrhovnog šerijatskog sudije. U Sarajevu nastavlja svoj protunarodni rad i uspostavlja prisne i prijateljske veze sa šefom njemačkog gestapoa profesorom Trojom. Ponovo odlazi u Gračanicu gdje se sastaje sa Pjanić Ibrahimom i Hodžić Mulaosmanom i ovima daje upute u pogledu osnivanja zelenog kadra. Pošto je osnovan ovaj zeleni kadar u Gračanici kasnije se isti pretvara u ustašku bojnu čiji je zapovjednik Pjanić, a sa kojim optuženi i dalje održava prijateljske veze. Za ovakav rad optuženi dobija odlikovanje Zvonimirove krune prvog reda.

Na današnjoj glavnoj raspravi kao i u toku pripremnog postupka optuženi priznaje sva djela za koja je oglašen krivim i kaje se za ta djela. Brani se da je to činio sve na poziv naroda i u interesu naroda a ne zato što je odobravao tadašnji poredak i ustašku vlast.

Sud je, na osnovu potpunog priznanja optuženoga, proglasio istoga krivim za djela koja su opisana u tenoru presude, smatrajući da se u njegovim radnjama stiču obilježja kriv. djela predviđenih u Zakonu o sudu

---

HALILBEGOVIĆ, *Bošnjaci – žrtve zaborava*, Sarajevo: Halkomex, 2000., 15-16), zatim Hifzaga Hifziefendić i brojni drugi. Istom prilikom, uhapšen je i na višegodišnju robiju osuđen i veći broj imama i uglednijih ljudi sa seoskog područja (poput Mula Osmana Hodžića iz Doborovaca ili Hamdi ef. Vikala iz Sladne), a u okviru progona *Mladih muslimana* stradali su Abdulaziz Ahmedbegović iz Sokola i Ibrahim ef. Hasić iz Donje Orahovice.

Narodne časti Federalne Bosne i Hercegovine. Sud je stekao uvjerenje da je optuženi opisana djela počinio sa umišljajem i svjesno smatrajući da je htio da tako radi. Sud je stekao uvjerenje da optuženi nije vodio računa o dužnosti i časti poštenog i ispravnog muslimana Bosne i Hercegovine, a što je optuženi kao intelektualac i čovjek od ugleda u narodu bio dužan da vodi računa o dužnostima prema svojim narodima. Zbog toga ga je sud proglasio krivim i odmjerio mu je kaznu kao što je napred navedeno.

Pri odmjeravanju kazne sud mu je uzeo u obzir kao olakšavajuću okolnost priznanje i kajanje, a kao otežavajuću što je kao intelektualac vjerno služio okupatoru i njegovim pomagačima do kraja.

Iz ovih razloga sud je donio presudu kao gore”.⁷¹

Sudsko vijeće koje je donijelo presudu činili su: Edhem Čamo, predsjednik, te Mujo Hodžić, Cvejo Tripunović, Zora Milanović i Mehmedalija Mujedinović kao članovi; sekretar vijeća je bio Enver Mursel, a javni tužitelj Boro Popović.

4.2. Osvrt na presudu

Sama presuda, u maniru tadašnjeg vremena, obiluje i krajnje tendencioznom poluistinama, stoga ćemo se osvrnuti na pojedine navode i ukratko ih prokomentirati.

U prvom redu, Mehinagić se objektivno ne može teretiti za učesće u organiziranju *ustaške vlasti*, s obzirom da je on bio povjerenik, zadužen za formiranje legalnih institucija i organa *državne vlasti* na lokalnom nivou. Oni su – posebno na nižim razinama – bili *nešto sasvim drugo u odnosu na Ustaški pokret i njegovu organizaciju*, kao političku snagu koja je izgradila režim. Ustaški je pokret, paralelno sa legalnim državnim organima, gradio i vlastitu organizacionu mrežu, putem tabora, logora i stožera (analogno kasnijim mjesnim, sreskim i okružnim komitetima Komunističke partije). Ustaški su logori, kao

---

⁷¹ Presuda se nalazi u Mehinagićevoj zaostavštini, u posjedu prof. Tajiba Nurikića.

kotarske organizacije, sprovodili naređenja i volju ustaškog režima, i često su djelovali ne obazirući se na kotarske urede. Dok su se ustaški logori (na čelu kojih su bili logornici) pretvarali u instrumente terora ustaškog režima, dotle su u kotarskim uredima sjedili i ljudi sasvim suprotnih načela.⁷² Upravo u Gračanici, u kojoj je Mehinagić bio zadužen za formiranje kotarske vlasti, kotarski su predstojnici, Adem Osmanbegović i njegov nasljednik Husein Tolić, poduzimali sve da spase građane koje je režim progonio i to je već općepoznata stvar.⁷³

Tvrđnju da je hfz. Ibrahim ef. Mehinagić na položaj vrhovnog šerijatskog sudije dospio zahvaljujući ranijim “zaslugama” za režim, također je bez stvarne podloge, s obzirom da je imenovanje u spomenuto zvanje bilo jedan sasvim prirodan nastavak uspješne karijere šerijatskog sudije, ali i angažiranog djelatnika Islamske zajednice, ujedno i stručnjaka kada je šerijatsko pravo u pitanju. U isto vrijeme, Mehinagić je bio aktivan i u Društvu šerijatskih sudaca – još početkom 1930-tih bio je član upravnog odbora tog društva,⁷⁴ a desetljeće je kasnije izabran i za njegovog predsjednika. S druge strane, šerijatski sudovi su imali nadležnost tek u porodičnim i nasljedno-pravnim poslovima muslimana, pa to i nije bila neka posebno odgovorna funkcija, u političkom smislu, koja bi zahtijevala od režima da u njoj postavi podobne kadrove.

Navodno “prijateljavanje” sa “agentom gestapoa Trojmom” također zaslužuje osvrt. Radi se zapravo o Rudolfu Treu-u, profesoru po zanimanju i majoru po činu, koji nije bio pripadnik Gestapo-a nego predstav-

nik policijskog atašea u njemačkom konzulatu u Sarajevu. Bio je dosta prijateljski naklonjen prema bošnjačkim autonomistima i u tom smislu je održavao intenzivne kontakte sa predstavnicima bošnjačke društvene i vjerske elite u Sarajevu, kojoj je i Mehinagić pripadao, prenoseći njihove zahtjeve, želje i očekivanja svojim nadređenima. Stoga je vjerovatno da se Mehinagić, sam ili u većoj skupini, zaista imao priliku susretati se sa Treuom. No, isto je tako sigurno da se tu moglo raditi samo o službenim ili polu-službenim kontaktima, a vrlo teško o neakvovom “prijateljavanju”, makar zvučalo zaista nevjerovatno da se i takva stvar poput prijateljskih odnosa smatrala u ono doba inkriminirajućom.⁷⁵

---

75 Pozicija i utjecaj Rudolfa Treua u njemačkom obavještajnom aparatu u Sarajevu nisu rasvijetljeni; očito je, međutim, da on nije bio pripadnik Gestapo-a. Imajući u vidu pogrešne predstave o ovoj sigurnosnoj službi u širem krugu ljudi, nastale pod utjecajem raznoraznih mistifikacija i vulgarizacija u mas-medijima, publicistici i na filmskome platnu – neće biti suvišno kazati nekoliko riječi o tome. Gestapo (*Geheimstaatspolizei* – tajna državna policija) je, u stvarnosti, zajedno sa Kripo-om (Kriminalističkom policijom) činio Sipo (*Sicherheitspolizei* – Sigurnosna policija), a ona je zajedno sa Orpo (*Ordnungspolizei* – redarstvenom policijom, odnosno regularnim policijskim snagama) i SD-om (*Sicherheitsdienst* – sigurnosna služba) bila objedinjena pod upravu RSHA (*Reichssicherheitshauptamt* – Glavni sigurnosni ured Reicha). Neovisno od toga, djelovala je i vojna obavještajna služba *Abwehr*, u okviru Wehrmachta kao regularne vojne sile Trećeg Reicha. Izgradnja njemačke policijske i sigurnosno-obavještajne mreže prostoru NDH započinje u proljeće 1943. godine, osnivanjem policijskih oblasti, ustrojem SS dobrovoljačkih policijskih regimenti (popunjenih domaćim ljudima), te formiranjem posebnih operativnih odjela Sipo-a i SD-a (*Einsatzkommanden*). Jedna policijska oblast je imala središte i u Sarajevu (*Polizeigebiet 2*) sa središtem u Sarajevu, a na njezinom čelu se kao oblasni policijski vođa (*Polizeigebietführer*) nalazio se SS-Oberführer i policijski pukovnik Werner Fromm. U isto vrijeme, u Sarajevu je formiran i Operativni odjel Sipo-a i SD-a (*Einsatzkommando der Sipo und SD*), kojim je zapovijedao SS-Sturmabteilungsführer dr. Anton Fest. U okviru tog odjela su radili i službenici Gestapoa. Komunisti su, međutim, terminom “gestapovac” označavali ne samo ljude koji su radili za neku od obavještajnih organizacija ili službi Trećega Reicha, nego su često i svakoj osobi

72 Ustaški logor u Gračanici je formirao Franc Franjo Taborski, vlasnik elektro-mlina.

73 Dosta podataka o tome donosi Omer HAMZIĆ, *Prva organizacija KPJ u Gračanici i njeno antifašističko djelovanje u toku Drugog svjetskog rata—od osnivanja, u proljeće 1941. do raspuštanja, u jesen 1944. godine*, Gračanički glasnik, XII, 24, 2007., 56-78; i: *Likovi zavičaja: Adem Osmanbegović*. Gračanički glasnik, XV, 29, 2010., 152-156.

74 *Islamski svijet*, I, 9, 25. X. 1932.

O formiranju tzv. “zelenog kadra” u Gračanici već je bilo riječi. Ta formacija od kasne jeseni 1943. godine jeste pružala žestok otpor partizanima – dok ih je u ljeto iste godine bez otpora puštala u naselja koja je branila. No, nije to samo rezultat navodnog utjecaja proustaški ili antikomunistički raspoloženih časnika ili drugih utjecajnih ljudi, kako se to nerijetko tvrdi. Ne smije se previdati činjenica da je u jesen 1943. na prostorima sjeveroistočne Bosne došlo do značajne promjene taktike partizana, odnosno NOP-a i komunista kao njegove vodeće snage u odnosu prema bošnjačkim milicijskim formacijama, što je posljedica dolaska novih kadrova u partijske i vojnopoliitičke strukture – mahom ljudi iz Crne Gore, poput političkog komesara 3. bosanskog korpusa NOVJ, Vladimira Popovića. Tvrđ, beskompromisan i ultimativan stav kakav su oni zagovarali, te zločini i represalije koje su poduzimali u mjestima i krajevima pod partizanskom kontrolom⁷⁶ doveli su do pada popularnosti partizana i organiziranja novih milicijskih formacija, koje su od sada partizanima pružale žestok otpor. To je činjenica koja je najviše odredila stav tzv. zelenog kadra prema partizanima, a ne utjecaj ovog ili onog čovjeka, pa tako ni Mehinagića u Gračanici.

Što se tiče “pretvaranja zelenog kadra u ustašku bojnu”, ni taj dio presude ne odgovara činjenicama. Naime, gračanički je zeleni kadar, zajedno sa drugim sličnim preostalim, obnovljenim i novoformiranim bošnjačkim

---

naklonjenoj Nijemcima lijepili tu etiketu – što, naravno, ne znači da je dotična osoba uistinu i imala ikakve veze sa Gestapoom.

76 Pored spomenutih likvidacija u Tuzli i drugim mjestima, partizani su u proljeće 1944. godine izvršili i sistematsko spaljivanje i uništavanje bošnjačkih sela i zasełaka u široj okolini Kalesije, kada je nastradao i veći broj civila, mahom starijih i nepokretnih osoba koje su izgorjele u kućama. (*Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom IV, knj. 24, dok. br. 166 (Izvod iz Operativnog dnevnika 16. vojvođanske divizije NOVJ); up. Muhamed Jahić, “Zaboravljeno proljeće 1944.”, Zmaj od Bosne, god. III, br. 66, 2. VI. 1994., 14.*)

milicijskim jedinicama na području sjeveroistočne Bosne, početkom 1944. godine, formalno bio organiziran u novu Domdo pukovniciju, nazvanu “Bosanski planinci”, a ona će u aprilu iste godine prerasti u zdruk (brigadu). U okviru tog zdruka, Gračanička bojna – koja je dobila brojnu oznaku IX. – postojala je sve do kraja rata. Nasuprot tome, u proljeće 1944. Ibrahim Pjanić jeste pristupio Ustaškoj vojnici i formirao XV. djeelatnu bojnu, ali ona je samo jednim dijelom bila sastavljena od dotadašnjih “zelenokadrovaca”, dok je ostatak ljudstva namaknut mobilizacijom na terenu.

Treba napomenuti i to da je Pjanić – prije nego je krenuo u formiranje bojne – pregovarao o prelasku u redove NOVJ, posredstvom ljudi iz Tuzlanskog partizanskog odreda, u kojem je bio i major Omer Gluhić – nekadašnji pobočnik (ađutant) bojnika Hadžiefendića. Međutim, više partijsko i vojno rukovodstvo naređuje da se od Pjanića energično zahtijeva razoružavanje njegovih ljudi, a nakon toga da se sa Pjanom postupi kao narodnim neprijateljom.⁷⁷ A zna se šta je to značilo. Nakon toga – vjerovatno upozoren od nekog poštenog i savjesnog poznanika iz partizanskih redova – Pjanić se povukao iz pregovora, a onda su i ustaše iskoristile trenutak da ga privuku na svoju stranu.⁷⁸ Nije, dakle, Pjanić prekinuo pregovore sa partizanima zato što ga je neko na to nagovorio (bio to kadija Mehinagić ili ma ko drugi!), nego zato što su mu partizani – tačnije, njihovo više rukovodstvo koje su činili novopridošli tvrdolinijaši – pripremali zamku i smrtnu presudu. No, bez obzira na sve to – ono što se u presudi sugerira, da je Mehinagić odgovoran i za konačni prelazak dijela tzv. zelenog kadra u ustaše, u suprotnosti je sa činjenicom da je Mehinagić (kako to svje-

---

77 E. Tihic – O. Hamzić, isto, 239.

78 Da je moglo drugačije – svjedoči primjer Cazinske krajine, u kojoj je tamošnje partijsko i vojnopoliitičko rukovodstvo NOP i NOVJ aktivnim radom i pregovorima ubijedilo Husku Miljkovića, zapovjednika velike i jake bošnjačke milicije, da prijeđe na stranu NOP.

doči ranije citirano pismo Dž. Bijedića) u jesen 1943. radio na *autonomističkoj* orijentaciji zelenog kadra, dakle nečemu što sa ustašama nije moglo imati neposredne veze.

***

Sve u svemu, kada je Mehinagićevo suđenje u pitanju, zatim presuda i težina osude – može se reći da je on ipak imao dosta sreće, u poređenju sa nekim svojim kolegama i poznicima koji su osuđeni na strožije i dugotrajnije kazne. Da li je u tome imala ulogu i činjenica da mu je jedan sin bio partizanski borac – proleter i oficir Jugoslavenske armije, nije poznato. Visina kazne je obično zavisila od komunističke procjene koliko je osuđeni svojim utjecajem ili ugledom potencijalno ugrožavao njihov poredak i njegovu izgradnju. Izricanjem presude, Mehinagić je upućen na izdržavanje kazne, u Kazneno-popravni dom u Stocu. U maju 1947. godine, Odlukom Prezidijuma Narodne skupštine NR Bosne i Hercegovine u Sarajevu (br. 1997/47, 7. V. 1947.), kazna laskog prisilnog rada mu je snižena sa 5 na 2 godine, te kazna gubitka narodne časti sa 10 na 5 godina. Iz zatvora je oslobođen 8. oktobra 1947. godine, o čemu govori sačuvana potvrda, izdata od uprave kaznionice 3. X. 1947. (br. 3233/47). Po dolasku u mjesto boravka, bio je obavezan prijaviti se vlastima.

4.3. Sloboda bez slobode: život političkog osuđenika u vrijeme najžešće represije

Povratak kući, u jednu relativno malu provincijsku sredinu, poslije rata dosta primitiviziranu u političkom smislu, i u jeku najžešćeg pritiska totalitarnog režima – stavio je Mehinagića pred nova iskušenja. Bivši su osuđenici poput njega svakim danom strahovali od novog hapšenja, bivali su stalno sumnjičeni od strane lokalnih predstavnika upravne i policijske vlasti, te pod budnim okom čitave mreže njihovih doušnika i provokatora, što im je nametalo život u skoro potpunoj izolaciji. Osim toga, morali su se boriti sa egzistencijalnim problemima, jer im je zaposlenje uglavnom bivalo uskraćeno.

Ilustrativni su u ovom pogledu zapisnici sa sjednica Sreskog odbora Narodnog fronta u Gračanici.⁷⁹ Narodni front (NF) je predstavljao širu političku organizaciju koja je okupljala sve pojedince i skupine koje su tokom rata bile naklonjene NOP-u i njegovim temeljnim načelima; dominantnu ulogu u njemu su, naravno, imali komunisti, ali je ova organizacija okupljala i veći broj ljudi koji nisu bili članovi Komunističke partije.⁸⁰ Za razliku od komunističkih krugova – u kojima su sjedili ljudi izuzetno uskih pogleda, totalitarne svijesti i autokratskog držanja, očekivali bismo da je u Narodnom frontu stanje bilo drugačije. Ali nije. Naprotiv, čini se da su se neki nekomunisti koji su sjedili u Sreskom odboru NF-a u Gračanici utrkivali u iskazivanju pokornosti režimu i prozivanju njegovih navodnih protivnika.

Na dvije sjednice Sreskog odbora NF-a Gračanica održane početkom 1952. godine (5. januara i 29. februara), raspravljalo se o političkoj situaciji na srezu, s posebnim naglaskom na djelovanje “muslimanske reakcije” i “neprijateljski rad hodža”. Bilo je to vrijeme, podsjetimo se, nakon obnarodovanja famoznih zakonskih propisa i uredbi o zabrani pokrivanja žena, odnosno “nošenja zara i feredže”, kao i zabrani rada mekteba. Bilo je to i vrijeme u kojem su, odlukom sreskih i gradskih vlasti, tri gračaničke džamije srušene, a na mjestima dviju od njih sagrađene su javne stambene zgrade.⁸¹ Ulema koja bi se suprot-

79 Knjiga zapisnika Sreskog odbora Narodnog fronta Gračanica 1945.-1957. bila je sačuvana u posjedu zadnjeg sekretara Odbora, Mirka Garića, koji ju je svojevrmeno poklonio Zavičajnoj zbirci Gračanica, odakle je – kao arhivski materijal – dospjela u Arhiv Tuzlanskog kantona u Tuzli, gdje je pridodata uz fondove Sreskog narodnog odbora i Sreskog komiteta KPJ Gračanica. U vrijeme kada sam crpio podatke iz nje (2008. godine) još uvijek nije bila signirana.

80 Narodni front je kasnije prerastao u Socijalistički savez radnog naroda (SSRN).

81 Radi se o Potočkoj, Paša zade i Olovija džamiji. Zgrade su napravljene na mjestima posljednjih dviju. Spomenimo i to da su mezarja koja su se nalazila oko džamija raskopana, prilikom čega se prema ekshumiranim posmrtnim ostacima postupalo na krajnje barbarski i nedostojan način.

stavila takvim mjerama bila je ili u zatvorima ili eliminirana iz javnog života, a u strukturama Islamske zajednice su sjedili ljudi koji su bespogovorno izvršavali naloge vlasti. Neki od takvih “naprednih hodža” bili su članovi i aktivisti Narodnog fronta, među kojima je najistaknutiji bio hفز. Husein ef. Mujić iz Gornje Orahovice, u to vrijeme na funkciji predsjednika Vakufskog povjerenstva.

Na spomenutim sjednicama se govorilo o različitim vidovima “neprijateljskog djelovanja” i “bacanja parola” od strane “reakcionarnih elemenata”, a potom je slijedilo njihovo “raskrinkavanje”. Među vođama reakcije prozivan je, među prvima, hفز. Ibrahim ef. Mehinagić, a uz njega i dr. Avdo Prohić – inače u ratu dokazani antifašist, zaslužan za spašavanje velikog broja građana srpske i židovske nacionalnosti od odvođenja u logore. U “raskrinkavanju” Mehinagića najglasniji je bio (valjda, po zaduženju) upravo njegov mlađi kolega – štaviše, njegov učenik iz Osman-kapetanove medrese, Husein ef. Mujić, koji će kasnije, kao “čovjek od povjerenja”, uznapredovati do najviših pozicija u hijerarhiji Islamske zajednice.⁸² Članovi Odbora su po tim sastancima iznosili da se Mehinagić u svom “neprijateljskom djelovanju” povezao s dr. Avdom Prohićem na jednom mevludu, pa su zahtijevali da se provjeri “radi čega on odlazi na teren”. Osim Mujića, tako su govorili i neki drugi učesnici sjednica – nekomunisti (među kojima je bilo i bivših polaznika medrese), pa onda ne čudi što je i

82 Mujić je upravo te 1952. godine angažiran kao saradnik od strane uprave državne bezbjednosti (UDB-a), sa zadatkom da prati “neprijateljski rad” u Islamskoj zajednici (faksimil njegovog personalnog *dossier-a* je objavljen u: Ivan BEŠLIĆ, *Čuvari Jugoslavije: suradnici UDBE u Bosni i Hercegovini*, Posušje: aut. izd., 2003.). Uprkos tome, potrebno je ove i slične podatke kritički analizirati i sagledati ih u kontekstu ondašnjeg vremena i povijesnih okolnosti, a također – detaljnije i podrobnije proučiti sve aspekte djelatnosti i nesumnjive zasluge hفز. Husein ef. Mujića u Islamskoj zajednici. Jedino se na taj način može donijeti objektivni sud o njegovoj ličnosti i povijesnoj ulozi, bez ideoloških i političkih opterećenja ili jednostranih ocjena. Životopisom hفز. Husein ef. Mujića ćemo se, ako Bog da, pozabaviti nekom drugom prigodom.

jedan od članova Partije na drugoj od dvije navedene sjednice zaključio prijeteći: “*Šaćica tih neprijatelja nama usporavaju izgradnju naše zemlje, pa kada je tako, onda mi trebamo da se prema njima preduzmu mjere*”.⁸³

U stvarnosti, to je bilo: svakodnevno šikaniranje, maltretiranje, provociranje, javno prozivanje... sve ono što su ljudi označeni kao “reakcija” ili “neprijatelji” u to vrijeme morali trpjeti. Serija fotografija, nastala upravo tih godina, prikazuje jedan mimohod kroz Gračanicu, sa transparentima i zastavama, te veliki “narodni” miting pred medresom, koji su organizovali komunisti i frontovci. Na jednom od transparenta koji su nošeni u koloni pisalo je: “*Dole gračanička reakcija na čelu sa kadijom Mehinagićem*”. Danas je teško i zamisliti kako se mogao osjećati čovjek koji je u to doba živio gotovo u izolaciji, u teškim egzistencijalnim uvjetima, gotovo bez građanskih prava, dok mu se pod prozorom demonstrira s takvim parolama – i gotovo otvoreno poziva na linč.⁸⁴

4.4 Sudska rehabilitacija

Sredina 1950-tih godina u socijalističkoj je Jugoslaviji označila ublažavanje stege totalitarizma i demokratizaciju društva, koje se postupno oporavljalo od trauma ratnoga i poratnoga doba, te svih onih staljinističkih i sovjetskih eksperimenata koje su jugoslavenski komunisti iskušavali kasnih 1940-tih godina. Krenuvši putem vlastitog socijalističkog modela – radničkog samoupravljanja,

83 Navedena je osoba u to vrijeme bila tek mladahni komunist sa puno ambicija, a kasnije postaje istaknuti privrednik i društveno-politički radnik. S obzirom da je još uvijek živ i aktivan, iz poštovanja prema njegovim godinama izostavljamo ovdje ime i prezime.

84 Ilustrativno je kazivanje rahm. Hilmije Ahmetađića s Drafnica, koje je zabilježio Rusmir Djedović: u prolazu pored Mehinagićeve kuće, početkom 1950-tih, spazivši ga u vrtu, Hilmija mu je nazvao selam – a Mehinagić bi se napravio da nije ništa ni čuo niti ga je video, strahujući od provokatora i doušnika – koji su i od najobičnije i najbezazlenije konverzacije poput razmjene pozdrava znali iskonstruirati “neprijateljsko djelovanje” i “bacanje parola”. Istovjetno se, prema Hilmijinom kazivanju, u tom vremenu ponašao i dr. Avdo Prohić.

te politike nesvrstanosti i “mirne koegzistencije”, Titova je Jugoslavija konačno krenula naprijed. U takvim okolnostima, stvoreni su i uvjeti za amnestiju najvećeg dijela ranijih političkih osuđenika, te rehabilitaciju onih koji su kaznu odslužili.

Sudsku rehabilitaciju je doživio i hfz. Ibrahim ef. Mehinagić. Na osnovu prethodno podnesene molbe, Okružni sud u Tuzli je – uvidom u dokumente koji se odnose na dotični predmet i na osnovu pozitivnog mišljenja Sekretarijata za unutrašnje poslove – donio rješenje kojim se dozvoljava rehabilitacija njegove osude i ukidaju sve pravne posljedice, tako da se osuđeni Mehinagić od tada imao smatrati neosuđivanim. Na osnovu tog rješenja, sprovedeno je brisanje njegove kazne iz kaznene evidencije.⁸⁵

4.5. Povratak u službu

Par godina kasnije, Mehinagić se vraća i u službu u Islamskoj zajednici, primivši se dužnosti glavnog imama u Doboju.⁸⁶ Na tom je mjestu radio narednih pet godina, do stjecanja uvjeta za odlazak u penziju. Kao i u mlađim godinama života, ponovo se aktivirao u radu raznih tijela Islamske zajednice, uključujući i Udruženje Ilmije – stalešku i stručnu organizaciju islamskih vjerskih službenika, koja je naslijedila nekadašnju *El-Hidaje*. U tom je udruženju biran i za člana Nadzornog odbora (1964.). Zanimljiv je i jedan podatak kojeg bilježi dobojski imam hfz. Ragib ef. Tetarić – naime, kada je u tom Povjerenstvu pokrenuta inicijativa za uvakufjivanje gotova novca, hfz. Ibrahim ef. Mehinagić se i sam, među prvima, upisao u vakife, izno-

som od 10.000 dinara.⁸⁷

I nakon odlaska u penziju, ostao je aktivan, onoliko koliko mu je zdravlje dopuštalo. Bio je član Odbora islamske zajednice Gračanica, prisutan, kao učesnik ili gost i na brojnim proklanjanjima džamija u široj okolini – u Džakulama (11. 9. 1966.),⁸⁸ u Odžaku (24. 9. 1967.),⁸⁹ Donjoj Orahovici (15. 9. 1968.) – gdje je proučio svečanu dovu, nakon koje je džamija otvorena,⁹⁰ zatim Malešićima (20. 10. 1968.) – gdje je održao vaz na mevludskoj svečanosti, dan uoči otvorenja⁹¹ itd. U tom periodu je dosta čitao, prevodio, pisao i objavljivao.

5. ZNANSTVENO-PUBLICISTIČKI DOPRINOS

Tokom svoje mladosti i zrele dobi, i pored mnogobrojnih poslova i aktivnosti, hfz. Ibrahim ef. Mehinagić se povremeno javljao i u tadašnjoj islamskoj štampi, prijevodima i originalnim radovima. U početku je surađivao, kako smo već naveli, u “Novom Beharu”, a također i u “El-Hidaji”, glasilu istoimene organizacije ilmije. Nakon Drugog svjetskog rata, uslijed svih navedenih okolnosti, njegov stvaralački rad biva prekinut. Ponovno se počeo javljati od 1956. godine, najprije u *Glasniku Vrhovnog islamskog starješinstva* (VIS), potom u Takvimu, a osobitu vrijednost imaju dva njegova priloga u stručnim časopisima *Prilozi za orijentalnu filologiju* i *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*.

Prvi Mehinagićev poslijeratni objavljeni rad je posvećen Ali Fehmi ef. Džabiću, nekadašnjem mostarskom muftiji, vođi Bošnjaka u borbi za vakufsko-mearifsku autonomiju u

85 Rješenje Okružnog suda u Tuzli u predmetu SNČ 14/45 od 29. III. 1958., iz Mehinagićeve zaostavštine u posjedu prof. Tajiba Nurikića.

86 Institucija glavnog imama je uvedena Ustavom Islamske vjerske zajednice u FNRJ iz 1959. godine, prema kojoj je glavni imam “glavno lice na području povjerenstva Islamske vjerske zajednice...” (član 20), što je funkcija koja i danas postoji, ali u tom razdoblju nije bilo muftija i muftiluka, nego je glavni imam bio izravno podređen Starješinstvu Islamske vjerske zajednice

87 Hafiz Ragib Tetarić, *Današnja pokoljenja održavaju visoku svijest naših pređa*, Glasnik VIS, XXVIII, 1965., 5-6, 206.

88 *Manifestacije vjerskog života: Džakule – Gračanica* (hfz. Husein ef. Mujić), Glasnik VIS, XXIX, 1966, 11-12, 561.

89 *Manifestacije vjerskog života: Odžak na Savi* (H. Naim ef. Hadžabić), Glasnik VIS, XXXI, 1968, 4-5-6, 201-202.

90 H. Naim ef. Hadžabić, *Donja Orahovica – otvorenje novosagrađene džamije*, Glasnik VIS, XXXI, 1968, 11-12, 550.

91 *Nove džamije: Otvorenje džamije u Malešićima* (nepotpisano), Glasnik VIS, XXXII, 1969., 1-2, 65-66.

vrijeme Austro-Ugarske, te istaknutom alimu i učenjaku. Na to ga je potakla činjenica da se o Džabiću veoma malo pisalo, a ukoliko i jeste – onda se o njemu uglavnom govorilo kao o pokretaču borbe za vakufsko-mearifsku autonomiju, dočim je njegov znanstveni rad ostao relativno nepoznat. O Džabiću kao učenjaku, ističe Mehinagić, znao je samo uži krug istočnjački obrazovane inteligencije. U svom prilogu, on donosi prijevod izlaganja znamenitog turskog pjesnika, književnika i učenjaka Mehmeta Akifa, u kojem je dao ocjenu Džabićeve stručnosti, osvrće se na neke biografske podatke, te navodi i vlastita sjećanja na Džabića, dijelove kojih smo ranije citirali. Rad je završio preporukom domaćim arabistima da prostudiraju Džabićeve djela, dodavši da to što je uspio saznati i napisati može da posluži kao izraz zahvalnosti velikome merhumu i izraz poštovanja prema njegovim djelima, zaključivši stihovima Petra Preradovića: “*Rod bo samo koj si mrtve štuje / na prošlosti budućnost si snuje*”.⁹² Petnaestak godina kasnije, Mehinagić se ponovo vratio Džabiću, u opširnijem prilogu koji je objavio u drugom svesku *Anala Gazi Husrev-begove biblioteke*.⁹³

U drugom svesku VII. godišta *Glasnika VIS-a*, Mehinagić je objavio prijevod jedne rasprave turskog pisca Ismail Hakki Bereketzadea,⁹⁴ te više anegdota, crtica i dosjetki o znamenitim ličnostima iz islamske povijesti, iz zbirke *Nevadiru'l-ekabir* turskog pjesnika Muallim Naci-a (1850.-1893.).⁹⁵ Od narednog godišta *Glasnika*, pak, započeo je u nastavcima objavljivati prijevode djela “Muhamed a.s. i prva četvorica halifa”,

92 I. Mehinagić, *U spomen velikom merhumu...*, 22-30.

93 Ibrahim Mehinagić, *Osvrt na život i pisana djela Ali Fehmi-efendije Džabića*, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knj. II-III, 1974, 81-96.

94 Bereket Zade Ismail Hakki, *Nedžaibi Kur'anije* (s turskog preveo M. I. H.), *Glasnik VIS*, VII, 1956, 4-6, 113-121

95 *Iz života znamenitih ljudi Istoka (Mudre izreke, doživljaji i dosjetke)*, Iz zbirke “Nevadirul-ekabira” od turskog pjesnika i književnika Muallim Nadžije s turskog preveo Hafiz Ibrahim Mehinagić, *Glasnik VIS*, VII, 1956, 4-6, 161-164.

koje je napisao turski državnik i polihistor Ahmed Dževdet paša.⁹⁶ U kasnijim godinama, saradivao je i u Takvimu – popularnoj godišnjoj kalendarskoj publikaciji Islamske zajednice. Njegovi prilozi su objavljeni u takvimima za 1968., 1969. i 1973. godinu.⁹⁷

Osobitu vrijednost ima Mehinagićev rad u kojem je preveo i priredio četiri prvorzredna izvora o hamzevijama, heterodoksnoj derviškoj sljedbi u Bosni u 16. vijeku, koja je od strane vlasti bila zabranjena, a njezine su pristalice progonjene, hapšene i pogubljuje. Rad je objavljen u *Prilozima za orijentalnu filologiju*, stručnoj publikaciji Orijentalnog instituta u Sarajevu. Mehinagić donosi prijevod dviju risala (poslanica) o hamzevijskom učenju, fragment iz jedne rasprave (Ilmihala), te pjesmu koja govori o hamzevijama, a uz prijevod su priloženi i faksimili dokumenata. Ovaj je prilog, prema M. Traljiću, Mehinagić napisao na poticaj dr. Muhameda Hadžijahića, poznatog kulturnog historičara koji je i sam istraživao fenomen hamzevija.⁹⁸ Ovaj je rad citiran i navođen kao referenca u velikom broju znanstvenih djela, studija i rasprava.

Za nas je, međutim, posebno interesantan doprinos hafiza Ibrahim ef. Mehinagića istraživanju kulturne historije Gračanice. Nema sumnje da je Mehinagić bio dobar poznavatelj povijesti ovoga grada i njegove islamske baštine. U nekrologu povodom smrti gračaničkog mualima i vjeroučitelja H. Mehmed ef. Hafizkadića, objavljenog u *Gla-*

96 Nastavci su objavljivani u VIII. godištu *Glasnika* (1957.), u brojevima 7-9 (p. 321-328) i 10-12 (p. 416-427), te u XI. godištu (1960.), u brojevima 4-6 (p. 174-184), 7-9 (p. 326-322) i 10-12 (p. 494-499). Ovaj prijevod je ostao nedovršen.

97 To su radovi: *Mudre izreke Hazreti Alije (u originalu i njihov kratak prijevod i tumač)*, Almanah – Takvim za 1968. godinu (hidžretska 1387-88), Sarajevo 1967., 108-112; *Jedan važan hadisi-šerif*, Takvim za 1969. godinu, Sarajevo 1968., 140-145; i *Slike Božjih poslanika i veoma čudne priče o njima*, Takvim za 1973. godinu, Sarajevo 1972., 27-37.

98 Ibrahim Mehinagić, *Četiri neobjavljena izvora o Hamzevijama iz sredine XVI vijeka*, Prilozi za orijentalnu filologiju. Knjiga XVIII-XIX/1968-1969., Sarajevo 1973., 217-266.

niku VIS-a 1961. godine (prettisak donosimo u ovom broju *Gračaničkog glasnika*), Mehinagić je usput duboko zaronio u prošlost, donijevši niz vrijednih genealoških i biografskih podataka o više porodica i znamenitih pojedinaca.⁹⁹ Njegov najvrjedniji doprinos je, međutim, jedan opširan izvještaj upućen Starješinstvu Islamske vjerske zajednice u Sarajevu 1967. godine.

Naime, ovo je upravno tijelo Islamske zajednice navedene godine poslalo okružnicu svim odborima, u kojoj im se nalaže prikupljanje podataka o islamskoj baštini na njihovim područjima.¹⁰⁰ Spomenuta je okružnica u Gračanici primljena 17. V. 1967. godine. Odbor IVZ Gračanica je tada zadužio hfz. Ibrahim ef. Mehinagića da sačini izvještaj, što je on tokom naredna tri mjeseca i učinio. Bilo je i razloga za to: Mehinagić je u tadašnjem Odboru bio i među najstarijima, ali i najučćenijima, poznavao je dobro prošlost Gračanice i kontaktirao je sa cijenjenim historičarima poput Adema Handžića ili dr. Muhameda Hadžijahića.

Ovaj izvještaj, koji je upućen u Sarajevo 25. VIII. 1967., predstavlja, zapravo, jedan pravi mali sintetski prikaz prošlosti Gračanice i njene okoline, od najstarijih vremena do iza Drugog svjetskog rata, sa mnoštvom podataka iz kulturne historije i vjerskog života muslimana od kraja 19. stoljeća. Mehinagić je u njemu zabilježio veliki broj sjećanja, kako vlastitih, tako i svojih kolega, zatim drugih podataka iz usmenih izvora, kao i vrijedna narodna predanja koja su do danas skoro potpuno utonula u zaborav. Izvještaj – na svojih 40 gusto kućanih stranica – obiluje faktografskim materijalom i bio je nezaobilazan izvor podataka

99 Hafiz Ibrahim Mehinagić, *Merhum Hadži Mehmed ef. Hafizkadić*, Glasnik VIS, XII, 1961., 4-6, 238-239.

100 *Okružnica o sabiranju i obradi kulturnog blaga muslimana*, Starješinstvo IVZ u Sarajevu, 8. V. 1967. – Svim odborima IVZ na području Starješinstva, Glasnik VIS, XXX, 1967, 6-6, 291-294; Radilo se, inače, o jednoj veoma značajnoj kulturnoj akciji – opširnije o tome u: *Islamska kulturna baština...*, 68-71 (komentar mr. sc. Rasmira Djedovića).

svima koji su pisali o starijoj prošlosti Gračanice. Izvještaj je tek u novije vrijeme priređen i objavljen na stranicama ovog časopisa (br. 25, 2008.).¹⁰¹

U Mehinagićevoj je nedovoljno proučenoj zaostavštini ostao veći broj radova, prijevoda, sitnijih priloga i bilješki. Hfz. Mahmud Traljić navodi neke značajnije prijevode, poput klasičnog djela šerijatskog finansijskog prava *Kitabu-l-Haradž*, od Imama Ebu Jusufa (VIII. st.), učenika Ebu Hanife, zatim *Bešairi sidki nubuvveti Muhammedije* (Vesele vijesti i navještaji o istinitosti Muhammedova a.s. poslanstva, od turskog pisca Ahmeda Midhatbeja, zbirku *Bin bir hadis* (Hiljadu i jedan hadis) – koju je sastavio turski pisac Mehmed Arifbej, itd. Rukopis prijevoda djela *Kitabu-l-haradž* je, prema Traljiću, predat Orijentalnom institutu u Sarajevu radi štampanja, a Institut ga je bio uvrstio u program svojih izdanja. Do toga ipak nije došlo. Nije poznato šta se danas desilo s tim rukopisom.

***

Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić na Ahiret je preselio 30. jula 1976. godine. Pokopan je na mezarju Režići, a dženazi je prisustvovao veliki broj njegovih sugrađana i ljudi iz okoline, kao i prijatelja, poznanika i kolega iz drugih gradova. Bili su prisutni i predstavnici Islamske zajednice i Orijentalnog instituta iz Sarajeva, među njima i Husein ef. Đozo, tadašnji vjersko-prosvjetni referent Vrhovnog islamskog starješinstva, predsjednik Udruženja ilmije, urednik lista "Preporod" i najveći autoritet u Islamskoj zajednici.¹⁰²

101 Jedna značajna akcija u kojoj je Mehinagić učestvovao – i koja pokazuje njegovu razvijenu kulturnu svijest – jeste spašavanje rukopisnih djela iz kutubhane Osmankapetanove medrese u Gračanici, koje su predate Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, gdje se i danas čuvaju. Tadašnji upravitelj ove biblioteke, H. Mehmed ef. Handžić, pregledom je rukopisa ustanovio postojanje javne biblioteke u Gračanici u XVIII. stoljeću, koju je uva kučio Hadži Halil efendija (Trepanić). O tome je napisao i poseban rad, *Biblioteka Hadži Halil efendije u Gračanici*, objavivši ga u Gajretovom kalendaru za 1941. godinu.

102 Tajib Nurikić, "Kadija Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić", *Biljeg vremena*, god. II, br. 13, maj 1994., 17.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić, bez ikakve sumnje, predstavlja ličnost koja je obilježila javni, društveni, kulturni, pa i politički život u Gračanici u prvoj polovici 20. stoljeća. Ovaj biografski rad je skroman doprinos poznavanju njegovog života i djela, na osnovu dostupnih historijskih izvora i prethodno publiciranih podataka. Kada su pojedina razdoblja njegovog života u pitanju, podaci su oskudni, a izvori fragmentarni i ponekad proturječni. Sve to govori da se još dosta toga ima istražiti. Hafiz Ibrahim ef. Mehinagić to svakako zaslužuje, kao čovjek koji je svojim naučno-istraživačkim i publicističkim doprinosom trajno zadužio mlađu generaciju svojih sugrađana.

SUMMARY

Ibrahim Mehinagić was born in 1896 in Prnjavor, but the greater part of his childhood and youth spent in Gračanica. After finishing primary school and madrasa in

Gračanica, he continued education in Istanbul and ended in Sarajevo, served then as a shari'a court probationer, then as a shari'a judge and finally as judge in Supreme Shari'a Court in Sarajevo. For many years he was the president of the *Waqf* Commission (Vakufsko-mearifsko povjerenstvo) in Gračanica, as well as a member of the Waqf Parliament (Vakufski sabor) of Bosnia and Herzegovina. Ibrahim ef. Mehinagić was a man of progressive ideas. He actively participated in the cultural, social and political life of Gračanica, and of Bosnia and Herzegovina as a whole, between the two world wars and during World War II. After the war, however, the Communists were arrested and sentenced him to five years in prison. After a long period of isolation, he finally got a job as a chief imam in Doboj, until retirement. He wrote and published many papers, but significant portion of his work is still unpublished. He died in Gračanica in 1976.

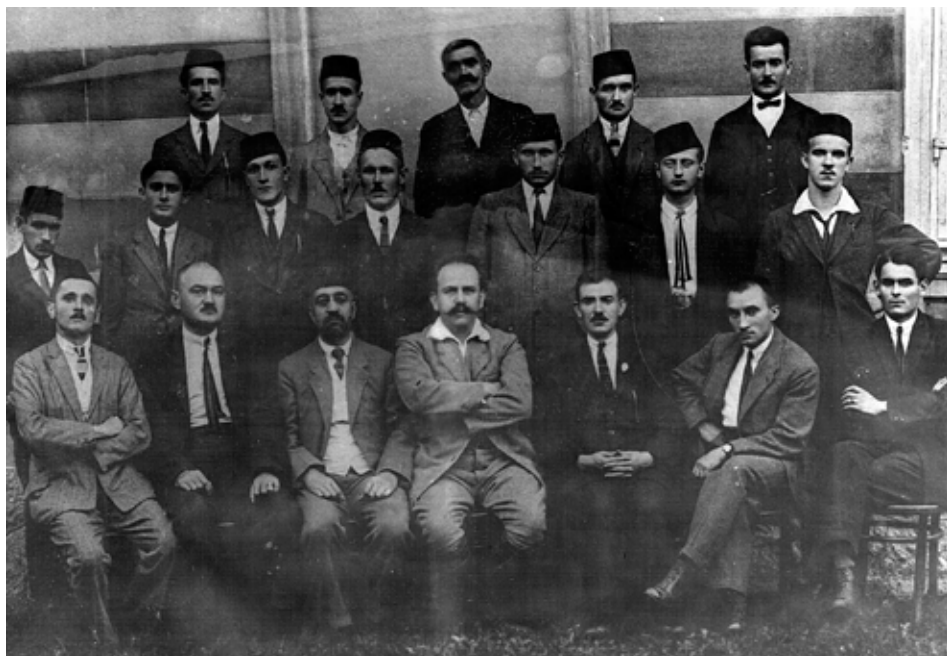
PRIOLOG: IZBOR FOTOGRAFIJA IZ ZAOSTAVŠTINE HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆA

■ ŠERIJATSKI SUDIJA ARIF HIKMET EF. MEHINAGIĆ SA SINOVIMA RIFATAGOM I IBRAHIMOM

■ HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ SA SINOVIMA HAJRUDINOM I HALIDOM

■ SLUŽBENICI I ČINOVNICI SRESKOG SUDA U GRAČANICI, POTKRAJ 1920-TIH: HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ STOJI U SREDNJEM REDU, ČETVRTI SLIJEVA

■ SKUPINA UGLEDNIJIH GRAČANLIJA OKO 1930. – STOJE, SLIJEVA NADESNO: HIFZAGA HIFZIEFENDIĆ, GRADONAČELNIK GRAČANICE, ČAMILAGA H. SULEJMANOVIĆ, NEPOZNAT, IBRAHIMAGA HALILBEGOVIĆ, NEPOZNAT; SJEDJE: HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ, AGO SUMAN (?) I HAMDIIJA PROHIĆ

■ VJERSKI SLUŽBENICI IZ GRAČANICE I OKOLINE: IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ SJEDI U SREDINI

■ U SARAJEVU, PRED BEGOVOM DŽAMIJOM, KASNIH 1930-TIH: HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ STOJI U PRVOM REDU, TREĆI SLIJEVA

■ U SARAJEVU, PRED DRUGI SVJETSKI RAT: HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ SJEDI DRUGI SLIJEVA

■ DETALJ SA DŽENAZE REISU-L-ULEME MEHMED DŽEMALUDDIN EF. ČAUŠEVIĆA (1938.): U PRVOM PLANU DR. MEHMED SPAHO, LIJEVO IZA NJEGA FEHIM EF. SPAHO, HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ I SALIH SAFET BAŠIĆ

■ IZASLANSTVO BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH MUSLIMANA U POSJETI POGlavNIKU (7. VIII. 1941.), RADI PREDAJE NACRTA NOVOG USTAVA ISLAMSKE ZAJEDNICE: HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ STOJI DRUGI ZDESNA

■ HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ SE OBRAĆA PRISUTNIMA NA NARODNOM ZBORU I TEFERIČU NA BUKVI (POČETKOM SEPTEMBRA 1942. GODINE

■ IZNAD SOKOLA, U POVRAJKU SA ZBORA

■ KOMUNISTIČKI MIMOHOD 1953. GODINE – JEDAN OD TRANSPARENATA GLASI: "DOLJE GRAČANIČKA REAKCIJA NA ČELU SA KADIJOM MEHINAGIĆEM"

■ HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ SA SVOJOM PORODICOM
1957. GODINE

■ RUKOPIS HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆA

■ DETALJ SA OTVORENJA DŽAMIJE U PRNJAVORU (22. IX. 1963.): REISU-L-ULEMA H. SULEJMAN EF. KEMURA (POGNUĆ), S
NJEGOVE DESNE STRANE HUSEIN EF. ĐOZO, A IZA NJEGA MEHINAGIĆ (S AHMEDIJOM NA GLAVI)

■ NA SVEČANOM OTVORENJU DŽAMIJE U ODŽAKU: MEHINAGIĆ STOJI DESNO OD GOVORNIKA (LJEVO JE H. NAIM EF. HADŽIABDIĆ, BUDUĆI REISU-L-ULEMA)

■ VIŠI SLUŽBENICI ISLAMSKE ZAJEDNICE JUGOSLAVIJE RANIH 1960-TIH – SJEDA, SLIJEVA NADESNO: HUSEIN EF. ĐOZO, VJERSKO-PROSVJETNI REFERENT VIS-A; HFZ. ESAD EF. SABRIHAFIZOVIĆ, GLAVNI IMAM SARAJEVO; ABDULAH EF. NUJUHODŽIĆ, ČLAN VIS-A I GLAVNI IMAM PLJEVLJA, HFZ. BEDRI EF. HAMIĆ, PREDSEDNIK STARJEŠINSTVA IVZ SKOPLJE; H. SULEJMAN EF. KEMURA, REISU-L-ULEMA; HFZ. HASAN EF. MAVRIĆ, GLAVNI IMAM ULČINJ; ŠEJH MUSTAFA EF. ARIF, GLAVNI IMAM OHRID; H. MUSTAFA EF. CANHOSI, PREDSEDNIK STARJEŠINSTVA IVZ PRIŠTINA, PROF. DERVIŠ EF. TAFRO, ČLAN VIS-A SARAJEVO. STOJE, S LIJEVA NA DESNO: H. HFZ. ISMAIL EF. HAKI, ČLAN VIS-A SARAJEVO PRIŠTINA; AKIF EF. SADIKI, GLAVNI IMAM TETOVO; MUSTAFA EF. NEZIRI, GLAVNI IMAM GNJILANE; HFZ. HUSEIN EF. MUJIĆ, GLAVNI IMAM TUZLA; ŠEFET EF. BAŠA, GLAVNI IMAM PRIZREN; H. HFZ. ŠUKRI EF. BAKALOVIĆ, PREDSEDNIK STARJEŠINSTVA IVZ I GLAVNI IMAM TITOGRAĐ (PODGORICA), HODŽU ŠUAJB EF. ŠERIFI, ČLAN VIS-A I GLAVNI IMAM SKOPLJE; NAIM EF. HADŽIABDIĆ, GLAVNI IMAM BUGOJNO; ILIJAS EF. JUSUFI, GLAVNI IMAM KUMANOVO; HFZ. MEHMED EF. ZAHIROVIĆ, GLAVNI IMAM PRIŠTINA, HFZ. FAHRI EF. ILIJASI, GLAVNI IMAM PEĆ; HFZ. IBRAHIM EF. MEHINAGIĆ, GLAVNI IMAM DOBOJ, SULEJMAN-BEG FILOPOVIĆ, PREDSEDNIK Vrhovnog Sabora IVZ I ČLAN VIS-A; ŠEMSI EF. SALIHI, ČLAN VIS-A PRIŠTINA I ABDURAHMAN EF. HUKIĆ, ŠEF KABINETA REISU-L-ULEME.